

FARKAS KATALIN

**PERCZEL MÓR ÉS A HONVÉDEGYLETI MOZGALOM
KIBONTAKOZÁSA
(1867–1868)**

Perczel hazatérése az emigrációból

Perczel Mór tábornok majdnem 18 évi száműzetés után, 1867 nyarán tért vissza Magyarországra.¹ Július 17-én indult Brüsszelből, és Bécsen keresztül vasúton érkezett hazájába. Július 21-én Győrött, majd Komáromban is ünneplő tömeg várta a pályaudvaron. Komáromból Pest felé a Dunán folytatta útját, az öt szállító hajó július 27-én kötött ki a fővárosban. Az emigrációból nem egészen egy évvel korábban hazatért jó barát, a tudós szerzetes, Rónay Jácint így írta le fogadtatását: „Midőn... Perczel Móricz családjával Komáromból gőzhajón Pestre érkezett, tömérdek népség várta a Duna-parton: a véletlen engem is odavezetett, s értesülvén az ünnepélyes lelkesedés okáról, maradtam, hogy a régi bajtársamat láthassam, s ha lehető, a haza földjén üdvözölhessem. A gőzös kikötött, ott állt Perczel Móricz a fedélzeten, a brüsszeli találkozás óta most láttam először. Alig hogy a deszka-hidat fölvetették, egykori még élő honvédtársai fölkarolták, s vitték embervállon. Közel álltam, Perczel az első pillanatra rámismert, leküzdé magát az eleven pedestálról, s megölelt; a sokaság bámult, hogy az ünneplő tábornok pap kebelére borul. (...) Hívei fölkarolták ismét, s vitték a Lánchíd tέρre.”² Másnap Perczel szűkebb hazája, Tolna megye felé vette az irányt. A hírlapok tudósításai arról számoltak be, hogy útközben minden hajóállomáson – Dunavecsén, Dunaföldváron, Pakson és Kalocsán – ünnepélyes üdvözlésben volt része, a part menti falvak lakossága pedig a Kossuth-indulót harsogva és mozsárgyúkat sütögetve fejezte ki örömét és tiszteletét. Július 29-én szintén lelkes tömeg várta a tábornokot Szekszárdon, ahol a megyegyűlésre is ellátogatott. Végül szülővárosába, Bonyhádra utazott: itt, ugyancsak sajtóhírek szerint, tízezer főnyi tömeg köszöntötte őt.³

Az 1848–1849-es szabadságharc egy másik, emigrációból visszatérő tábornoka, Klapka György néhány héttel később, 1867. augusztus 15-én – *A Honvéd* című lap tudósítása szerint – „észrevétlenül” érkezett Pestre, a helyi honvédegylet küldöttsége csak néhány órával később sietett hozzá üdvözölni őt. Noha gimnáziumi tanulmányainak egykori színhelyén, Szegeden díszes fogadtatásban volt része, az ő hazatérése kapcsán lelkesen ünneplő tömegekről, mint Perczel esetében, nem olvashatunk a lapokban.⁴ Még

¹ Jelen tanulmánnyal kapcsolatos tanácsaikért és észrevételeikért köszönetet mondok Hermann Róbertnek és Bona Gábornak.

² Rónay Jácint: Napló. (Válogatás.) S. a. r. és az utószót írta: *Hölvényi György*. Budapest–Pannonhalma, 1996. 354–355. o.

³ Perczel hazatéréséről: Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) R 90. Kossuth-gyűjtemény, 4756. Ludvigh–Kossuth, 1867. július 18.; *Gustav Kuppis*: Biographie des Honvéd-Generals Moritz Perczel von Bonyhád. Pest, 1868. 88–89. o.; *A Honvéd*, 1867. 1. sz. (augusztus 5.), 1867. 2. sz. (augusztus 12.); *Magyar Ujság*, 1867. 98. sz. (július 30.) Ludvigh szerint Perczel 2000 forintot kapott az útra, amit a honvédek gyűjtöttek. MOL R 90. 4755. Ludvigh–Kossuth, 1867. július 11.

⁴ *A Honvéd*, 1867. 4. sz. (augusztus 26.). Klapka valószínűleg maga sem kereste az alkalmat a látványos ünneplésre, amiben szerepe lehetett az általa vezetett poroszországi magyar légió 1866-os trencsényi betörésének, egyfelől annak kudarca, másfelől az uralkodó rosszállása miatt.

kevésbé mondható ez el az októberben Magyarországra érkező Vetter Antal altábornagyról.⁵ Perczel látványos népszerűsége tehát mindenképpen magyarázatot érdemel. Perczel a szabadságharc idején kétségtelenül kedvelt volt katonái körében.

A fiatal lapszerkesztő és történész, Szilágyi Sándor ezt azzal magyarázta 1850-ben kiadott művében, hogy sokszor étkezett együtt katonáival, jó megjelenésű, remek szónerővel megáldott vezető volt, aki gyakran osztott kitüntetésekkel. Ráadásul rendszeresen kereste az alkalmat szereplésre, és személyiségéből adódóan el is várta a nyilvános elismerést.⁶ 1867-es „diadalútjának” legfontosabb oka mégis az volt, hogy már hazatérte előtt világossá tette: hajlandó az éppen akkoriban kibontakozó honvédegyeleti mozgalom élére állni és személyével nagyobb súlyt biztosítani annak. A szintén Brüsszelben élő emigráns újságíró, Ludvig János arról értesítette Kossuth Lajost, hogy Perczel az egyetlen tábornok, akihez a honvédek fordulhatnak, bár Klapka és Vetter után is érdeklődtek, az ő hazatérésükről azonban akkor még nem voltak biztos hírek.⁷ A budapesti honvédegyelet, ami ideiglenesen az ország honvédegyleteit összefogó központi testületként is működött, 1867. június 23-án elnökévé választotta Perczelt.⁸ Nem sokkal később ugyancsak az elnöki tisztség vállalására kérte fel az akkor még Brüsszelben tartózkodó tábornokot a tatai, a Tolna megyei és a Komárom megyei honvédegyelet is.⁹ Perczel a felkéréseket elfogadta.

A hazájába visszatérő tábornok azonban nemcsak katonaként, hanem politikusként is újra közéleti szerepet kívánt vállalni. A zalaegerszegi választókerületben 1867. augusztus 1-jén tartott időközi választáson országgyűlési képviselővé választották. A választási jegyzőkönyv tanúsága szerint „a szünni nem akaró, ’s egyedül hangoztatott Perczel Mór viharos éljenzése eléggé bizonyítja azt, hogy ellenjelölt nem létező, a közbizalom ötét óhajtja megválasztani.”¹⁰ Munkáját a törvényhozásban szeptember végén kezdte meg, a Deák-párt tagjaként. Kormánypárti szerepvállalása meglepő fordulatnak tűnhet – és tűnt is számos kortársa szemében –, a reformkorban, valamint a forradalom és a szabadságharc idején mutatott radikális ellenzéki, illetve baloldali fellépéseinek ismeretében. Döntésének megértéséhez éppen ezért érdemes megvizsgálni annak előzményeit.

Perczel Mór 1811-ben született, népes földbirtokos családban. Ismert, hogy a Perczel-gyerekek nevelője Vörösmarty Mihály volt, ugyanakkor Mór tanult a pesti piarista gimnáziumban is. 16 évesen, 1827-ben hadapród lett a császári sereg 5. (Rousseau) tüzérezredében, három évvel később azonban egy lengyelbarát szervezkedés miatt hadbírótság elé állították. Végül kegyelmet kapott, de a sereget elhagyta, és hamarosan a Tolna me-

⁵ *A Honvéd*, 1867. 11. sz. (október 14.), 1867. 13. sz. (október 28.) Vetter Antalt a pozsonyi ifjúság köszöntötte fáklászenével.

⁶ *Szilágyi Sándor*: A magyar forradalom férfiai 1848/49-ből. Pest, 1850. 38–55. o.

⁷ MOL R 90. 4755. Ludvig–Kossuth, 1867. július 11.

⁸ Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár és Irattár (a továbbiakban: HL) VI. 14. (Az 1848/49-es Honvédegyletek Országos Egyesületének Központi Választmánya 1867–1924) 1. d. A buda-pesti honvédegyelet közgyűlésének jegyzőkönyve, 1867. június 23.

⁹ MOL R 90. 4755. Ludvig–Kossuth, 1867. július 11.; Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (a továbbiakban: OSzK Kézirattár) Fond 89/191. Perczel Mórhoz intézett üdvözlő iratok, meghívások stb. 1867–1868.

¹⁰ OSzK Kézirattár, Fond 89/191.; *Adalbert Toth*: Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892. München, 1973. 298. o.; *Ruszoly József*: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Az 1848. évi pozsonyi V. és kolozsvári II. törvények gyakorlata kormányhatósági és hazai helyhatósági levéltári források alapján. Szeged, 1999. 151. o.

gyei közéletben vállalt szerepet. Kezdetben konzervatív, majd radikális ellenzéki nézeteket vallott. Vezércikkeket írt a *Pesti Hírlap*ba, levelezett Kossuth Lajossal, védegyletet szervezett Tolna megyében, az 1843–1844. évi országgyűlésen Tolna megye ellenzéki követe volt és tevékenyen részt vett az Ellenzéki Párt megalapításában. 1848 áprilisában a Belügyminisztérium rendőri osztályának osztályigazgató tanácsosa lett, nemsokára pedig a pesti rendőri alosztály vezetője. Júniusban a bonyhádi és a budai II. választókerületben is képviselővé választották. Utóbbit elfogadva a baloldal katonai szakértőjeként lépett fel a törvényhozásban, és hevesen ellenezte az itáliai hadszíntérre a császári seregeknek küldendő segély megszavazását. Miután erre mégis sor került, tiltakozásul lemondott kormányzati tisztségéről.¹¹

A szabadságharc alatti katonai pályafutása azzal vette kezdetét, hogy Josip Jellačić támadását követően, 1848. szeptember 16-án Batthyány Lajos miniszterelnök – Kossuth javaslatára – megbízta őt a Bécsből érkezett, illetve Pesten toborzandó önkéntesekből alkotott Zrínyi szabadcsapat vezetésével. Perczel még nem rendelkezett tiszti ranggal, amikor a szabadcsapat élén szeptember 22-én elindult a székesfehérvári táborba, mivel az Országos Honvédelmi Bizottmány csak október 6-án nevezte ki őt ezredessé. Október 7-én Ozoránál a népfelkelők támogatásával fegyverletételre kényszerítette Jellačić tartalék hadosztályát, és több mint hatezer foglyot ejtett. November 1-jén tábornokká lépett elő. Ő volt az egyetlen a szabadságharc tábornokai között, aki semmilyen elméleti katonai képzettséget nem szerzett korábban, ráadásul magasabb katonai ranggal sem rendelkezett a szabadságharc előtt, katonai karrierje tehát igen gyorsan ívelt felfelé. Októberben felszabadította a Muraközt a horvát csapatok megszállása alól, decemberben az Országos Honvédelmi Bizottmány parancsára észak felé indult, hogy a feldunai sereggel egyesüljön, 1849 januárjában Pestről távozva a Tisza felé vonult vissza. Márciusban Szegeden átvette a IV. hadtest parancsnokságát, ettől kezdve júniusig a Délvidéken harcolt a szerbek ellen. Júliusban Kossuth a IX. és a X. hadtestből, valamint a lengyel légióból alakított közép-tiszai hadsereg fővezérévé nevezte ki.

Perczel szabadságharc alatti katonai és politikai tevékenységét ösztönös tehetség, erős küldetésstudat és indulatos kirohanások jellemezték. Politikai- és tisztársaival több esetben is éles összetűzésbe került. Különösen Görgei Artúr tábornok tetteit bírálta hevesen, és úgy érezte, Kossuth méltatlanul szorítja őt vele szemben háttérbe. Mivel nem értett egyet a főváros harc nélküli feladásával, 1849 januárjában levélben megfenyegette az Országos Honvédelmi Bizottmányt és az országgyűlést, hogy szétkergeti őket, tervét azonban, Csány László kormánybiztos baráti hangú levelének hatására, végül mégsem váltotta valóra. Július 29-én, amikor Szegedre érve megtudta, hogy testvérét, Miklóst, az aradi vár parancsnokát letartóztatták, az összevont miniszter- és haditanácsra berontva több jelenlévőt is főbelövetéssel fenyegetett meg. Noha Kossuth korábban a honvédsereg fővezérévé történő kinevezését fontolgatta, az említett botrányos jelenet után a minisztertanács a közép-tiszai sereg éléről is leváltotta őt. Ezt követően déli irányba indult,

¹¹ Perczel életrajzi adataihoz lásd: *Kosáry Domokos*: Perczel Mór feljegyzései. *Századok*, 1937. 7–8. sz. 304–322.; *Salacz Gábor*: Perczel Mór emlékirataiból. *Vigilia*, 1958. 4. sz. 204–212. o.; *Hermann Róbert*: Perczel Mór. In: Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Szerk.: *Pálmány Béla*. Budapest, 2002. 669–673. o. Ismeretterjesztő jellegű mű: *Kuppis*: i. m.; *Kolta László*: Perczel Mór élete és munkássága. Bonyhád, 1963.

Józef Bem tábornok felszólítására részt vett a temesvári csatában, majd augusztus 16-án török területre lépve elhagyta az országot.¹²

Szilágyi Sándor 1850-ben a következőket írta róla: „rögeszméje volt, hogy az ellene szőtt ármányok daczára a hazát ő mentendi meg.”¹³ Többször hangoztatta a meggyőződését, hogy a Zrínyi szabadcsapat megszervezésével valóban ő mentette meg a hazát, magát tekintette első hadszervezőnek, és sérelmezte, hogy a közvélemény mégis Kossuthot ünnepelte ezért. Kossuth Görgeivel kapcsolatos árulási vádjai pedig csak megerősítették őt tábornoktársáról és a kormányzó vezetési hibáiról alkotott véleményében. Nem sokkal a világosi fegyverletétel után, Vidinben agyonlövással fenyegette meg Kossuthot, és bár 1850 februárjában a török kormány családjával együtt őt is Kütahyába internálta, nem tartott kapcsolatot a volt kormányzóval.¹⁴ Törökországot 1852-ben hagyta el, és egy időre Londonban telepedett le. 1853-ban a Jersey-sziget keleti partjainál fekvő Grouville-be költözött feleségével és gyermekeivel.¹⁵ Kossuth, hibái ellenére jó hazafinak és tehetséges katonának tartotta Perczelt. Ezt az is bizonyítja, hogy amikor 1859-ben, majd 1866-ban komolyan felmerült az Ausztria elleni újabb szabadságharc lehetősége, számított a tábornok szakértelmére. 1859-ben a piemonti magyar légió szervezésével és vezetésével kívánta megbízni őt, de Perczel sérelmezte, hogy a Magyar Nemzeti Igazgatóság nélküle alakult meg, és ráadásul öccse nem szerepelt a légióba meghívandó tisztek közt. Indulatos viselkedésével hamar ki is zárta magát a szervezésből.

1866-ban a porosz–olasz–osztrák háború kirobbanásakor a volt kormányzó Torinóba hívta az akkor már Brüsszelben élő Perczelt. Perczel azonban az adott helyzetben meglehetősen furcsa, támadó hangvételű levelet írt Kossuthnak. Osztotta a volt kormányzó nézetét, hogy a „porosz ügy” jó alkalmat teremthet Magyarország felszabadítására, és ebben részt is kívánt vállalni. Ugyanakkor megismételte a véleményét, mely szerint 1848–49-ben ellenségei méltatlanul szorították őt háttérbe, és az együttműködés feltételül szabta, hogy Kossuth legalább utólag ismerje el az ő „óriási, a történelemben példáját nem lelő önfeláldozását”. Nemcsak a szabadságharc alatt őt ért állítólagos sérelmeket vetette a volt kormányzó szemére, hanem azt is, hogy a magyar emigráció vezetője 1866-ban nélküle tárgyalt Firenzében az olasz vezetőkkel. A továbbiakban ráadásul felháborodását fejezte ki, amiért az olasz lapok rendszeresen „generálisként” írtak a semmilyen katonai

¹² Perczel szabadságharc alatti tevékenységéhez (a fentiek mellett) lásd: *Hermann Róbert*: Kossuth és Perczel nézeteltérése 1849 januárjában. Perczel Mór tábornok eltűnt levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1986. 2. sz. 313–326. o.; *Hermann Róbert*: Perczel Mór első honmentő hadjárata. (Zalai Gyűjtemény 36/II.) Zalaegerszeg, 1995.; *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. (Harmadik átdolgozott, javított kiadás.) Budapest, 2000. 182–184. o.; *Erdődy Gábor*: „Én csak fákllyatartó voltam”. Kossuth Lajos, a magyar polgári forradalom és szabadságharc irányítója. Budapest, 2006. 107., 153., 154. o.; *Hermann Róbert*: Kossuth és a magyar hadügy 1848–49-ben. In: Kossuth Lajos, a „magyarok Mózes”. Szerk.: *Hermann Róbert*. Budapest, 2006. 166–167. o.; *Csorba György*: „Hazaszeretet kényszeríti csillapítani magány keserűségem”. Perczel Mór naplója (1851–1852). *Hadtörténelmi Közlemények*, 2007. 3. sz. 942–974. o.; *Hermann Róbert*: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára.) Budapest, 2007. Különösen 68–70., 318–323. o.; *Urbán Aladár*: Perczel Mór és a Zrínyi szabadcsapat. In: *Urbán Aladár*: Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszen. (A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára.) Budapest, 2009. 45–75. o.

¹³ *Szilágyi*: i. m. 55. o.

¹⁴ *Lukács Lajos*: Magyar politikai emigráció 1849–1867. Budapest, 1984. 39., 61. o.

¹⁵ OSzK Kézirattár, Fond 89/195. (Jersey sziget kömeteszeti térképe). Itt az szerepel, hogy a Perczel-család 1851-től lakott a szigeten, de ez az adat téves.

ranggal nem rendelkező Kossuthról.¹⁶ Sérelmeit a volt kormányzóval való személyes találkozás csak tovább mélyítette, így végül ezúttal sem vett részt a szervezésben.¹⁷

1867 nyarán, amikor világossá vált, hogy hazatér, Ludvigh megpróbálta őt kibékíteni Kossuthal. Igyekezett rávenni a világkiállítás miatt Párizsban időző volt kormányzót, hogy legalább egy napra látogasson el Brüsszelbe.¹⁸ Kossuth azonban nem tett eleget a kérésnek, mert Perczel korábbi magatartása után minden bizonnyal méltóságon alulinak tartotta volna, hogy ő nyújtson békejobbot. Végül Ludvighon keresztül mégis küldött néhány üdvözlő sort a hazainduló tábornoknak. Utóbbi döntésében szerepet játszhatott Ludvigh érve, hogy a Deák-párti politikusok a visszatérő nevesebb emigránsokat megpróbálják magukhoz édesgetni, és sokat ártana a nemzet ügyének, ha a volt honvédek mozgalmának leendő vezetőjét is megnyernék maguknak. Ludvigh ugyanakkor meg volt győződve, hogy Perczel „a legbecsületesebb hazafi”, és a következőket írta Kossuthnak: „Figyelmeztettem és kértem, hogy valamiképpen scissiót ne okozzon, mert az által nem csak az ügynek, hanem önmagának és múltbani jóhírének a legtöbbet ártana, mert akármi véleményben is legyen magáról, a nép csak egy nevet ismer. Megígérte, hogy más zászlót nem fog tartani, mint a múltat; hozzátette, hogy rajta nem fog múlni, a történeteket a feledékenységnek átadni.”¹⁹

Ludvigh később mégsem adta át Kossuth üdvözlését Perczelnek. A tábornok ugyanis időközben ismét dühösen kikelt a volt kormányzó, illetve egyes magyarországi szélsőbaloldali politikusok ellen, mert a honvédek 1867. július 7-én tartott országos gyűlésüket Kossuth megéljenzésével zárták. Bár a jelenet egyértelműen megmutatta, mennyire kevésbé képes Perczel elfojtani Kossuthtal szemben érzett gyűlöletét, Ludvigh még a tábornokkal történt utolsó brüsszeli találkozása után is biztosra vette, hogy az nem fogja megtagadni „a 49^{diki} zászlót”.²⁰

Ludvigh, és a hazájába visszatérő Perczel tiszteletére Kossuth-indulót éneklő emberek tehát egyaránt a függetlenségi eszmék képviselőjét látták a szabadságharc tábornokában. Ugyanez elmondható a Perczel hazatéréséről lelkes beszámolóban tudósító, függetlenségi szellemű *Magyar Ujságról*,²¹ és a tábornokot augusztus 30-án, a buda-pesti honvédegylet elnökévé történt beiktatása alkalmából üdvözlőbeszéddel köszöntő szélsőbaloldali képviselőről, Vidacs Jánosról is.²² Pedig 1867-es hazatérése után Perczel országgyűlési és honvédegyleti tevékenységét – Ludvighnak tett ígérete ellenére – egyaránt Kossuthal szemben táplált gyűlölete határozta meg. Könnyen elképzelhető, hogy a Deák-párt egyik vagy másik politikusa valóban megkörnyékezte Perczelt, erről azonban

¹⁶ Kossuth iratai VI. Történelmi tanulmányok. S. a. r.: *Kossuth Ferenc*. Budapest, 1898. Perczel–Kossuth, 1866. június 15. 343–348. o.

¹⁷ Perczel 1859-es és 1866-os magatartásáról: *Irányi Dániel*: Megjegyzések Perczel Mór beszédére. *Magyar Ujság*, 1868. 96. sz. (április 25.), 1868. 97. sz. (április 26.); *Kosáry*: Perczel Mór, i. m. 318–319. o.

¹⁸ MOL R 90. 4751. Ludvigh–Kossuth, 1867. június 24.

¹⁹ MOL R 90. 4755. Ludvigh–Kossuth, 1867. július 11.

²⁰ MOL R 90. 4756. Ludvigh–Kossuth, 1867. július 18. A július 7-i honvédgyűlés zárásakor történt események részletesebb leírását lásd a *Politikai harc a honvédegyleti mozgalom vezetésében: a 'Vidacs–Mikár-ügy'* című fejezetben.

²¹ *Magyar Ujság*, 1867. 98. sz. (július 30.) „...a főváros népe a közös ügyes politika mesterkedése daczára is megismeri a nemzet és a nép valódi hű fiát” – írta a *Magyar Ujság* Perczel pesti fogadtatása kapcsán.

²² HL VI. 14. 1. d. A buda-pesti honvédegylet bizottmányi ülésének jegyzőkönyve, 1867. augusztus 30.

jelenlegi ismereteink szerint nem tanúskodnak források. Mindenesetre Perczel döntéseiben mindig nagy szerepe volt személyes érzelmeinek, így erős rábeszélésre talán nem is volt szükség ahhoz, hogy a kiegyezést támogatókhoz csatlakozzon.

Érdekes módon úgy tűnik, hogy elhatározásáról sokáig – talán az országgyűlésben 1867. szeptember 30-án történt bemutatkozásáig – csak szűkebb környezete tudott. Ehhez tartozott Rónay Jácint is, aki így írt naplójában az éppen hazaérkező tábornokról: „Célom, mondá Perczel Móricz lelkesedésében nem egyszer, célom: A Kossuth-kultuszt hazánkban megtörni! – Szegény barátom, vagy nem ismeri, vagy nem akarja elismerni a körülmények hatalmát. Csalódni fog, s a keserű csalódás feldúlandja szíve békéjét, mely a számkivetésben oly sokszor állt már az örvény szélén! – Az országházban rokonszenve a jobb oldalon volt; a múlt emlékei a bal oldalra vitték; egyedüli ellenei a szélső balon ültek!”²³ Rónay igen jól mérte fel a valós helyzetet, így nem meglepő, hogy jóslatának beigazolásához egy év sem kellett. A honvédegyleti mozgalom, melynek gyökerei 1861-ig nyúltak vissza, a kiegyezést megelőzően mind tevékenységén, mind tagjain keresztül erősen kötődött a szélsőbaloldalhoz, ami eleve magában hordozta a Perczellel való összeütközés lehetőségét.

Honvédegyletek a kiegyezés előtt

A szabadabbá váló politikai légkör 1861-ben átmenetileg lehetővé tette, hogy a szabadságharc egykori katonái segélyegyletekbe tömörüljenek. Elsőként a pesti honvédség-egylet alakult meg 1861. január 20-án a Vadászkiirt fogadóban, a nemzeti ellenzék kedvelt találkozóhelyén. Korelnöke Rohonczy Lipót huszárezredes, pénztárosa Vidacs János százados, jegyzője Gánóczy Flóris százados lett. A honvédegylet bizottmányában többnyire tekintélyes egykori tisztek kaptak helyet: Szathmáry Mihály ezredes, Kászonyi József ezredes, Szekulits István ezredes, Gelich Richárd őrnagy, Földváry Albert alezredes, Clementis Gábor alezredes és Sebes Emil őrnagy.²⁴ Az egylet nyilvánosan vállalt feladata volt, hogy gyűjtést rendezzen a rászoruló honvédek, illetve a szabadságharcban részt vettek özvegyei, árvái számára, a munka nélkül maradt egykori katonáknak pedig segítsen munkát találni. Február 13-án a Nemzeti Színház zenés segélyestet rendezett a pesti honvédegylet javára, ami nyilvánvalóan alkalmat nyújtott a hazafias eszmék erősítésére, ezért Ferenc József rosszallását fejezte ki, és utasította a kormány szerveket, hogy a jövőben ne engedélyezzenek hasonló rendezvényeket.²⁵

A pesti honvédegylet megalakulása nyomán országos mozgalom bontakozott ki, vidéken, az egyes megyékben is létrejöttek honvédegyletek, legtöbb közülük február és március folyamán, az ország keleti-északkeleti felében. Néhány be is jelentette működését a pesti honvédegyletnek, ez azonban nem vált általános gyakorlattá. A megyei honvédegyletek, ha példának is tekintették a pestit, minden esetben helyi kezdeményezésre,

²³ *Rónay*: Napló, i. m. 355. o.

²⁴ HL VI. 15. (Békés megyei Honvédegylet) 39. d.; *Honvédek könyve I. Történelmi adat-tár az 1848-diki és 1849-diki magyar hadjáratból*. Szerk.: *Vahot Imre – Gánóczy Flóris*. Pest, 1861. 150–161. o. Vö.: *Szabad György*: Forradalom és kiegyezés választóján 1860–1861. Budapest, 1967. 279. o.; *Szakács Margit*: Vidacs János politikai pályafutása. *Folia Historica*, I. (1972.) 107. o.

²⁵ MOL D 185. Magyar Királyi Udvari Kancellária, elnöki iratok. 1861:201.

spontán módon alakultak meg, amit eltérő alapszabályaik is bizonyítanak. Egyes helyeken csak volt honvédtisztek lehettek az egyeslet tagjai, míg másutt egy meghatározott segélyösszeg befizetése volt a tagság feltétele.²⁶

Annak ellenére, hogy a szervezés nem egy központból indult ki, a honvédegyletek intenzív kapcsolatot áptak egymással, és egyértelműen igényt mutattak az összefogásra. A pesti honvédegylet jegyzője, Gánóczy egy Vahot Imrével együtt szerkesztett kiadványsorozat segítségével igyekezett közös fórumot és egyúttal nyilvánosságot teremteni a honvédegyleti mozgalom számára. A *Honvédek könyvének* végül három kötete jelent meg 1861-ben, amelyek elsősorban volt honvédeknek a szabadságharcra kapcsolatos visszaemlékezéseit, csataleírásokat tartalmaztak, de közzétették az aradi várfogságot viselt katonák névsorát (ugyancsak visszaemlékezések alapján), valamint Gánóczy a pesti honvédegylet megalakulásáról írt beszámolóját. A honvédegyletek pontos számáról Gánóczy a *Honvédek könyvének* első kötetében még nem tudott nyilatkozni, de reménykedett abban, hogy a második kötetben már megteheti ezt. Végül erre sem került sor, azonban éppen Gánóczy fenti kijelentése miatt valószínűsíthető, hogy a pesti honvédegylet megpróbált egyfajta központként működni és adatokat gyűjteni a többi egyesletéről.²⁷ Összefogásra felszólító körlevelet intézett Sáros megye is a többi honvédegylet felé.²⁸

Az összefogásnak és a központi irányítás megteremtésének egy nyilvánosan nem hangoztható gyakorlati célja is volt. A honvédegyletek megalakulása szükségképpen maga után vonta a volt honvédek összeírásának igényét, ami viszont lehetőséget teremtett az újabb szabadságharc előkészítésére. Mindez egybevágott az emigrációs kormány szerepét betöltő Magyar Nemzeti Igazgatóság szándékaival. Kossuth március 17-én azt az utasítást küldte haza, hogy a megyei honvédegyletek szövetkezzenek egymással, rendeljék alá magukat egy pesti központi bizottságnak, írják össze a hadra fogható honvédek és a segély fejében egyeseknek adjanak titkos megbízatást. Egyúttal ígéretet tett arra, hogy az emigránsok is igyekeznek anyagi támogatást keresni a honvédegyletek számára.²⁹

Kossuth azért tartotta különösen fontosnak a hadseregszervezést, mert a külpolitikai helyzet Magyarország szempontjából 1860 szeptemberében kedvező irányba változott, a magyar emigráció vezetői ekkor érték el legígéretesebb diplomáciai sikerüket. Camillo Cavour, a Szárd-Piemonti Királyság miniszterelnöke, és a Magyar Nemzeti Igazgatóság

²⁶ Jelenleg 21 honvédegylet 1861-es működéséről van tudomásunk, de a tényleges szám ennél lényegesen nagyobb is lehet. A Hadtörténelmi Levéltárban megtalálhatóak a Békés (HL VI. 15. 39. d.) és a Torna (HL VI. 18. 42. d.) megyei egyesletek 1861-es iratai. A Békés megyei honvédegylet levéltára tartalmazza Sopron, Győr, Abaúj, Sáros, Borsod, Szepes, Szatmár, Csanád, Krassó és Kolozs megyék egyesleteinek alapszabályát is. A Somogy megyei egyeslet alapszabálya az Országos Széchényi Könyvtárban (A Somogy megyei Honvédségélyező Egyeslet alapszabályai. Kaposvár, 1861.), a Zala és a Tolna megyei pedig az érintett megyék levéltárában találhatóak. A Máramaros megyei egyeslet megalakulásáról az alelnök, Várady Gábor emlékirataiban olvashatunk. (*Várady Gábor*: Hulló levelek. I–II. Máramarossziget, 1892. II. k. 196. o.) Hont és Esztergom megyék, valamint a Jász terület egyesleteiről Mikár Zsigmond 1868-ban kiadott honvéd sematizmusa tesz említést. (*Mikár Zsigmond*: Honvéd sematizmus vagy is: 1848/9-ki honvédseregből 1868-ban még életben volt főtiszteknek névkönyve. Pest, 1869.) A bajai és a Nógrád megyei honvédegylet 1867-ben a fővárosi honvédegyletnek beszámolt megalakulásáról, és utalt arra, hogy már 1861-ben is működött. (HL VI. 14. 1. d.)

²⁷ Honvédek könyve, i. m. 150–161. o.

²⁸ HL VI. 15. 39. d.

²⁹ *Kossuth Lajos*: Irataim az emigrációból III. A remény és csapások kora. 1860–62. (A továbbiakban: KLI III.) Budapest, 1882. 602–603. o. Kossuth–Klapka, 1861. március 20.

három tagja, Kossuth, Klapka és Teleki László Torinóban megállapodást írt alá a két nemzet katonai és politikai együttműködéséről egy esetleges Ausztria elleni háborúban. A torinói politikus ilyen módon igyekezett biztosítani országát, attól tartott ugyanis, hogy az osztrákok megtámadják Piemontot, miközben annak seregei, Giuseppe Garibaldi Róma elleni támadásának megakadályozására délre vonulnak. A megegyezés értelmében közös háborús célnak tekintették Magyarország függetlenségének kivívását, és ígéretet tettek arra, hogy nem kötnek különbékét. A háború kirobbanása után az olaszországi magyar légió és egy Dalmáciában partra szálló 30–40 ezer fős olasz segélyserg támogatva volna a magyarországi harcokat, miközben román és szerb területről is nyomultak volna be a katonák az országba.³⁰

Az emigráns vezetők azonnal tájékoztatták a velük 1859 eleje óta kapcsolatban álló titkos magyarországi szervezet, a pesti központi bizottmány tagjait a kedvező fejleményekről.³¹ Teleki az éppen nála járó Tisza Kálmánon keresztül utasította a bizottmányt arra, hogy igyekezzenek megnyerni a magyarországi nemzetiségeket a szabadságharc ügyének és küldjenek mihamarabb egy hadi szakértőt külföldre, hogy most már a katonai szervezés részleteiről is tárgyalhassanak. A fegyverkezésre és a nemzetiségek körében folytatandó propagandára a Magyar Nemzeti Igazgatóság a piemonti kormánytól kapott pénzből 100 ezer frankot küldött Magyarországra az emigrációban élő Károlyi Györgyné Zichy Karolina grófnő egyik fiával, Károlyi Gyula gróffal.³²

Időközben az olasz kormány alkalmazásában álló és az olasz–magyar katonai törekvések egyeztetésével megbízott Vetter haditervet dolgozott ki.³³ Az emigráns vezetők október végére várták a pesti központi bizottmány általuk ismert két katonai szakértőjének egyikét, Beniczky Lajos alezredest vagy Maróthy János huszárszázadost. Végül a bizottmány egy új tagja, Ivánka Imre ezredes indult külföldre, és csak november 13-án érkezett Zürichbe, ahol Telekivel tárgyalt, majd továbbutazott Londonba, hogy Kossuth-tal és Vetterrel is egyeztessen.³⁴ Ivánka egy névsort adott át az emigránsoknak, amelyen a hadseregszervezésben részt vevő 20 tiszt neve és működési területük (személyenként

³⁰ *Szabad*: Forradalom és kiegyezés, i. m. 114–125. o.

³¹ Az említett szervezet tagjai voltak: Almásy Pál, Komáromy György, Csáky Tivadar gróf, Tisza Kálmán, Podmaniczky Frigyes báró, Beniczky Lajos és Maróthy János. A csoporthoz lazábban kötődtek a gróf Károlyi-testvérek, Sándor és Ede is. *Farkas Katalin*: A Magyar Nemzeti Igazgatóság magyarországi kapcsolatai (1859–1862). *Századok*, 2006. 3. sz. 635–670. o.

³² A pénz beküldését Pulszky Ferenc intézte. MOL R 90. 3598. Kossuth–Ludvig, 1861. január 21.; MOL R 295. Klapka György iratai, 22. t. Pulszky–Klapka, 1860. szeptember 20., uo. Pulszky–Klapka, 1860. szeptember 27.; KLI III. 44–46., 77–78. o.

³³ Vetter Antal altábornagyot Kossuth 1859 decemberében ajánlotta Luigi Carlo Farini figyelmébe, aki az emiliani tartományok kormányzójaként a magyar légió Bethlen Gergellyel Emiliába jött tagjainak, a „Piacenzai Huszároknak” a katonai felettése volt. Kossuth eredetileg az Olaszországban létrehozandó idegenlégió parancsnokának ajánlotta Vettert, de az végül nem alakult meg. Vetter ehelyett 1860. december 12-én az olaszországi magyar légió főfelügyelője lett, és később ebben a minőségében súlyos hatásköri vitába keveredett a magyar légió parancsnokával, a Türr bizalmasának számító Sréter Lajossal. MOL R 90. 2947a. Kossuth–Farini, 1859. december 16. Közli: A Kossuth-emigráció olaszországi kapcsolatai 1849–1866. Szerk.: *Nyulásziné Straub Éva*. Budapest, 1999. 347–348. o., magyar fordításban: *Kossuth Lajos*: Irataim az emigrációból II. A villafrancai béke után. Budapest, 1881. 346–348. o. Vö.: *Lukács*: A magyar politikai emigráció, i. m. 160–162. o.; *Lukács Lajos*: Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei 1860–1867. Budapest, 1986. 61. o.

³⁴ MOL R 90. 3450. Teleki–Kossuth, 1860. november 7.; MOL R 295. 22. t. Teleki–Klapka, 1860. november 19., uo. Teleki–Klapka, 1860. november 27.; KLI III. 187–191. o.

néhány megye) volt feltüntetve.³⁵ Egyúttal ismertette a szervezés lehetőségeit, aminek alapján Kossuth és Vetter arra a megállapításra jutott, hogy a harcok kezdetekor egy 80 ezer fős hadsereg és 14 ezer lóra számíthatnak. A hadsereget hat hadtestre (vági, ipoly-sajói, felső-tiszai, alsó-tiszai, rába-murai és balatoni) osztották és megállapodtak a további katonai egységek számában is. Az erdélyi seregről nem beszéltek, az ennek szervezéséért felelős Klapka ugyanis keleti útja miatt nem tudott jelen lenni a találkozón. A két tiszai hadtest az erdélyi sereggel, a balatoni a Dráva felől érkező olasz segélysegéggel, a rába-murai pedig a Muraköz irányából várható itáliai magyar légió egységeivel is összeköttetésben állt volna. A megbeszélés eredményéről Vetter értesítette Cavourt és Luigi Carlo Farini hadügyminisztert.³⁶ Részben a szervezés költségeire szolgált a Károlyi Gyulával beküldött 100 ezer frank, amely mellé decemberre Kossuth még 50 ezer frankot, egy hónappal a háború kitörése előttre pedig 15 napi zsoldra és ellátásra elegendő pénzt ígért, hogy elkerüljék az esetleges fosztogatásokat. Ivánkát utasították az emigráció vezetői, hogy az év végéig készítsen pontos hadrendet, vagyis rá várt az a feladat, hogy a katonai egységekbe beossza a beszervezett vagy beszervezendő embereket.³⁷

A hadrend 1860 végéig nem készült el, de 1861 elején Ivánkának kapóra jött a honvédegyleti mozgalom kibontakozása. Rendőri értesülések szerint a pesti honvédegyelőző egyesület vezetése az alakuló ülés utáni első megbeszélésre őt is meghívta. Amikor az egyik tag az eredeti céloknak megfelelően az általános honvédösszeírást sürgette és aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy elégedetlenek lesznek azok, akik „magasabb dolgokkal megbízva a névsorokat kívánják”, Ivánka leintette őt, mondván, erről nem szabad beszélni.³⁸ A jelenetből nyilvánvaló, hogy Ivánka, még ha a besúgóktól tartva óvatosan is, de megpróbálta a honvédegyleteket felhasználni a hadrend elkészítéséhez, hiszen várható volt, hogy rajtuk keresztül idővel hozzájuthat a hadra fogható tisztek és esetleg közkatonák névsorához.³⁹ Nem tudjuk, tevékenysége járt-e valamilyen eredménnyel, ugyanis a központi bizottmány márciusban feloszlott, tagjainak többsége – köztük Ivánka is – az áprilisban megnyíló országgyűlésen, a Határozati Párt tagjaként, törvényes keretek közt kívánt politizálni, tehát egyértelműen feladta a szabadságharc szervezésének gondolatát.

A honvédegyletek azonban folytatták a titkos szervezést, amit elsősorban besúgói jelentések bizonyítanak. A rendőrség gyanította, hogy a pesti honvédegyelőző egyesület a még hadra fogható honvédek összeírását is célul tűzte ki, ezért kezdettől fogva figyelte

³⁵ A listán szereplő tisztek: Szerdahelyi Imre őrnagy, Beniczky Lajos ezredes, Máriássy János ezredes, Földváry Károly ezredes, Földváry Sándor ezredes, Virágh Gedeon őrnagy, Posta Ferenc alezredes, Maróthy János százados, Kis Pál százados, Komáromy György százados, Asbóth Lajos ezredes (tábornok), Damaszkín János, Mukits Ernő hadnagy, Bezeredy Lajos alezredes, Döry Lajos százados, Hollán Ernő ezredes, Kürthy István ezredes, Ádám Ferenc, Pap Lajos alezredes, Ivánka Imre ezredes. MOL R 295. 8. t. Vö.: *Farkas: A Magyar Nemzeti Igazgatóság*, i. m. 648–653. o.

³⁶ MOL R 90. 3436. Leveleskönyv 18. sz. Közli: A Kossuth-emigráció, i. m. 428–432. Magyar fordításban: KLI III. 193–199. o.; MOL R 90. 3494. Vetter–Kossuth, 1860. december 6.

³⁷ KLI III. 187–191. o.; KLI III. 191–193. o. Kossuth–Teleki, 1860. november 27.

³⁸ *Szabad: Forradalom és kiegyezés*, i. m. 280. o.

³⁹ Móricz Pál Ivánkáról írott életrajzában megemlíti, hogy Ivánka osztotta keretekbe a honvédegyletek által összeírt személyeket és kijelölte parancsnokaikat. *Móricz Pál: A magyar országgyűlési pártok küzdelmei a koronázástól a Deák és balközép pártok egybeolvadásáig 1867–1874*. I. k. Budapest, 1892. 62. o. Móricz minden bizonnyal Ivánkától szerezte értesüléseit, amelyek azonban nem biztos, hogy helytállóak. Valószínűbb, hogy az Ivánkának tulajdonított szervezés csak terv volt, de nem valósult meg.

azt, amiben segítette, hogy a pesti honvédegyelet bizottmányának két tagja, Gelich őrnagy és Szekulits ezredes is besúgó volt.⁴⁰ A honvédegyelet közös szervezetének létrehozása végül valószínűleg megtörtént, ugyanis a rendőrségi források szerint a pesti honvédegyelettel egy „honvédelmi bizottmány” állt kapcsolatban, amely felszólította a többi honvédegyeletet a tisztek és altisztek összeírására és a névsorok Pestre küldésére. A rendőrség értesülése szerint a névsoroknak augusztus 21-ig kellett a fővárosba érkezniük.⁴¹ A szervezés kibontakoztatására azonban már nem volt idő, mert az országgyűlés feloszlása után a honvédegyeletek további működését megtiltották. A pesti honvédegyelet előre értesítette a többi a várható feloszlásról, így azok még időben elrejtették pénzüket és irataikat. A fővárosiak által összegyűjtött pénz a pénztáros, Vidacs János gyárának számlájára került, míg más helyeken – a rendőrség értesülései szerint – nőegyletekbe mentették át a vagyont.⁴² A honvédegyelet feloszlása után még hónapokig folytak nyomozások azok tevékenységével kapcsolatban. A nyomozások következtében került sor az 1862 májusában Vidacs János lakásán tartott házkutatásra, amely azonban semmilyen eredményt nem hozott.⁴³

Az egyletek hivatalos megszűnése ellenére a tagok kapcsolatai és az általuk összegyűjtött pénz is fontos szerepet játszott a következő évek titkos függetlenségi mozgalmaiban. 1863 tavaszán, a lengyel felkelés kirobbanása után Vidacs János kapcsolatba lépett Kossuthal, akitől forradalmi bizottmány létrehozására és hadseregszervezésre kapott utasítást. Későbbi fejleményekből rekonstruálható, hogy a szervezést a volt pesti honvédegyelet vezetőinek körében indította el. Közülük a bizottmány tagja lett Sebes Emil őrnagy, továbbá valószínűleg Clementis Gábor alezredes, Gelich Richárd őrnagy és Szathmáry Mihály ezredes. A Pesten működő csoport kísérletet tett vidéken élő, feltehetően szintén volt honvédegyeleti tagok bevonására. Ésszerűnek tűnik, hogy az anyagi fedezetet legalábbis kezdetben a volt pesti honvédegyeletnek a Vidacs-gyár számláján őrzött pénzéből biztosították, de egy későbbi vád szerint gyűjtést is rendeztek. A rendőrség néhány hónap után leleplezte tevékenységüket, az elfogott Vidacsot és Sebest azonban végül bizonyítékok hiányában szabadon engedték.⁴⁴

Kossuth 1863 őszén az akkor még fogságban lévő Vidacs által megkezdett szervezés továbbvitelére kérte fel Nedeczky Istvánt, ezért nem meglepő, hogy az „Almásy–Nedeczky-féle összeesküvésnek” nevezett, de inkább Beniczky és Nedeczky nevéhez köthető függetlenségi mozgalom számos résztvevője is honvédegyeleti tag volt 1861-ben. Ugyanez az 1866-os porosz–olasz–osztrák háború idején kibontakozó szervezkedésekről is elmondható. A hatóságok értesülései szerint ekkor Zemplén, Abaúj, Gömör, Torna, Heves, Borsod és Szabolcs megyékben újjáalakultak a honvédegyeletek, Pesten pedig minden valószínűség szerint újrakezdte működését a Vidacs János által 1863-ban létre-

⁴⁰ MOL D 185. 1861: 90., 120., 201. Vö.: *Deák Ágnes: Államrendőrség Magyarországon a Schmerling-provizórium időszakában. Századok*, 2008. 3. sz. 754–755. o.

⁴¹ MOL D 191. Magyar Királyi Helytartótanács, elnöki iratok. 1861:8157.

⁴² Mikár Zsigmond 1867 augusztusában, *A Honvéd* című lap első számában arról értesítette a segélyért folyamodó volt honvédeket, hogy legfeljebb az a néhány egyesület tud nekik adományt juttatni, amelyeknek 1861-ből maradt egy kis pénztökéje. A buda-pesti honvédegyelet nem tartozott ezek közé. *A Honvéd*, 1867. 1. sz. augusztus 5.

⁴³ MOL D 185. 1861:646., 740. Vö.: *Szakács: Vidacs János*, i. m. 109. o.

⁴⁴ *Farkas Katalin: A rendőrség és a magyar függetlenségi szervezkedések (1859–1866). Aetas*, 2006/4. sz. 55–60. o.

hozott bizottmány.⁴⁵ Vidacsnak 1867 elején fontos szerepe volt a Kossuth és Szilágyi Virgil által Olaszországban szerkesztett, és titokban Magyarországra csempészett *Negyvenkilencz* című lap terjesztésében is, amihez talán szintén igénybe vette egykori honvédegyleti társai segítségét. Néhány hónappal később a honvédegyletek már törvényes keretek közt is folytathatták működésüket.⁴⁶

*A honvédegyleti mozgalom kezdetei a kiegyezés után:
szervezeti keretek és működés*

A dualizmus korában működő honvédegyletek többsége a kiegyezési törvény országgyűlési elfogadása utáni hónapokban, 1867 tavaszán és nyarán jött létre, az egyletek megalakulásának folyamata azonban egészen 1868 nyaráig elhúzódott. Sok helyütt először ideiglenes jelleggel, honvéd-segélyegyletet alapítottak, amely csak hetekkel vagy hónapokkal később jelentette be végleges megalakulását, akkor már szélesebb körű tevékenységet végző honvédegylet néven. Egyes egyletekben az első hónapok után szakadás következett be. A Jász, a Nagykun és a Kiskun kerület kezdetben közösen alapított honvédegyletet, amely 1868 elején a túl nagy területet érintő nehézkes közlekedés miatt három külön szervezetté alakult át. A buda-pesti honvédegyletből kiváló tagok *Buda főváros és Óbuda honvédegylete* néven hoztak létre új egyletet 1867 júniusában. Ezt az anyagegylet vezetősége „egy pár egyén viszketőségével” magyarázta, és bajtársi összefogásra szólított fel, később azonban tudomásul vette az új szervezet működését.⁴⁷ Ugyancsak a buda-pesti honvédegyletből vált ki a monori 1867 szeptemberében, Udvarhelyszék pedig 1868 nyarán hozott létre az Felső-Fehér megyeitől független egyletet.⁴⁸

1867-ben elsőként az országban a buda-pesti honvédegylet jött létre. Ennek előzményeként a későbbi jegyző, Mikár Zsigmond főhadnagy⁴⁹ lakásán 1867. március 21-én összegyűlő pesti és budai honvédtisztek emlékiratot intéztek a magyar országgyűléshez, amelyben a volt honvédek, valamint az elhunyt honvédek özvegyeinek és árváinak sorsáról való gondoskodás szükségességére hívták fel a figyelmet. Április 6-án ideiglenes bizottmányt hoztak létre azzal a céllal, hogy a sajtó felé képviseljék a honvédsegélyezés ügyét, és tájékoztatást adjanak a segélyre igényt tartóknak. Maga az egylet közvetlenül nem foglalkozott segélyezéssel, csak felkarolta annak ügyét. A bizottmány 25 rendes, valamint 10 póttagból állt, és a feltehetőleg már az 1861-es pesti honvédegyletben is szerepet vállaló Nagy Jenő ezredest⁵⁰ választották meg elnökké. A buda-pesti honvédegylet

⁴⁵ Farkas: A rendőrség és a magyar függetlenségi szervezkedések, i. m. 60–69. o.

⁴⁶ Farkas Katalin: „Az erős akarat nem ismer akadályt”. A „Negyvenkilencz” című lap története. *Századok*, 2008. 3. sz. 719–720. o.

⁴⁷ HL VI. 14. 1. d. Az ideiglenes központi választmány ülésének jegyzőkönyve, 1867. július 14.; *A Honvéd*, 1867. 16. sz. (november 18.) A buda-pesti honvédegylet közgyűlésének jegyzőkönyve, 1867. november 10.

⁴⁸ A honvédegyletekre vonatkozó adatok forrása: Mikár: Honvéd schematismus, i. m.

⁴⁹ Mikár Zsigmond (1826 vagy 1827–1906) Arad megyei, görög katolikus vallású, román származású család tagja volt. A szabadságharc alatt a feldunai hadtestben harcolt. A buda-pesti honvédegyletnek 1867-ben századosként lett alapító tagja és jegyzője. 1868-ban és 1890-ben adta ki névkönyveit a szabadságharc még életben lévő tisztjeiről. *Bona Gábor*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–1849. évi szabadságharcban. II. k. Budapest, 1998. 491. o.

⁵⁰ Nagy Jenő (1811–1874) a Kazinczy Ferenc baráti köréhez tartozó debreceni ügyvéd, Nagy Gábor fia volt. A pozsonyi katonai nevelőintézetben végzett, majd a császári seregben szolgált. A szabadságharc jelentős

végleges megalakulására 1867. június 23-án került sor. Ekkor kérték fel elnöküknek Perczel Mórt, miután Nagy Jenő ezredes „elfoglaltsága miatt” felmentését kérte. Választottak két alelnököt Beniczky Lajos alezredes⁵¹ és Horváth János⁵² ezredes személyében, továbbá egy főjegyzőt (Mikárt), két aljegyzőt, egy pénztárnokot, egy ellenőrt, valamint egy 30 rendes és 15 póttagból álló bizottmányt.⁵³

Mikár főhadnagy állítása szerint az ország többi honvédegylete a buda-pesti példájára jött létre. Ez nem feltétlenül igaz, hiszen sok helyütt az 1861-es egylet alakult újjá. Azonban tény, hogy a fővárosi egylet kezdettől fogva központi szerepet játszott: számos más honvédegylet jelentette be a buda-pestinek megalakulását, és több ezek közül min-tául is használta annak alapszabályát. A buda-pesti honvédegylet pedig rendszeresen tá-jékoztatta üléseiről a vidékieket.⁵⁴ Formailag azonban minden honvédegylet önálló szer-vezetként működött.

Az 1867 tavasza és 1868 nyara közötti időszakban összesen 87 honvédegylet alakult meg, amelyek közül 64 egy-egy megye, kerület, vagy szék területére kiterjedő hatáskör-rel rendelkezett, 23 pedig városi (egy város és a környező települések honvédeit tömörít-ő) honvédegyletként működött. Torda megye és Aranyosszék, valamint Hunyad megye, Zaránd megye és a Szászföld közös egyletet tartott fenn. Sajátos helyzet alakult ki Pest megyében, ahol megyei szintű honvédegylet nem jött létre, itt működött azonban a leg-több városi egylet, szám szerint kilenc (Buda-Pest, Buda és Óbuda, Abony, Cegléd, Ka-locsa, Kecskemét, Monor, Nagykőrös és Vác városokban). A városi egyletek túlnyomó többségét az Alföldön alapították.⁵⁵ Nem jött létre honvédegylet a Szepességben, Dobo-

részében a Délvidéken harcolt, az V. hadtest egyik hadosztályának parancsnoka lett. A fegyverletétel után ha-lálra, majd 18 év várfogságra ítélték. 1856-ban kegyelemmel szabadult az olmtüzi börtönből. A kiegészítésig gőzhajózási hivatalnokként dolgozott. *Bona*: Tábormokok, i. m. 535. o. Feltehetőleg már az 1861-es pesti hon-vedegyletnek is tagja volt, és részt vett a Vidacs János által kezdeményezett 1863-as függetlenségi szervezke-désben, majd az ún. „Almásy–Nedeczky-féle összeesküvésben” is. Utóbbi miatt le is tartóztatták. *Farkas*: A rendőrség és a magyar függetlenségi szervezkedések, i. m. 55–64. o.

⁵¹ Beniczky Lajos (1813–1868) Zólyom megyei nemes, megyei tisztviselő, ellenzéki politikus a reform-korban. 1848 májusában a felső-magyarországi bányavárosok királyi biztosa lett, októberben kormánybiztos, novemberben pedig Zólyom–Hont–Bars és Turóc megyék nemzetőrségének főparancsnoka. 1849 elején a feldunai hadtesthez csatlakozott. A fegyverletétel után halálra, majd 20 év sáncfogságra ítélték. 1856-ban ke-gyelemmel szabadult Kufsteinből, és a Mátra-vidéki bányatársaság hivatalnoká lett Pesten. *Bona*: Tábormokok, i. m. 237–238. o. 1861-ben a Határozati Párt országgyűlési képviselője volt. 1860–1861-ben a Magyar Nemzeti Igazgatósággal kapcsolatban álló titkos függetlenségi szervezkedésben vett részt, 1863–1864-ben pedig ő irá-nyította az ún. „Almásy–Nedeczky-féle összeesküvésnek” a Klapka–Csáky–Komáromy-féle emigráns csoport-hoz kötődő tagjait. Letartóztatása után alaptalanul, de sikeresen igyekezett meggyőzni a hatóságokat arról, hogy az általa vezetett szervezkedés feje Almásy Pál volt. Ennek ellenére őt is halálra, majd 20 év várfogságra ítélték, 1867-ben azonban kegyelmet kapott. *Farkas*: A Magyar Nemzeti Igazgatóság, i. m. 637–655. o.; *Far-kas*: A rendőrség és a magyar függetlenségi szervezkedések, i. m. 55–64. o.

⁵² Horváth János (1815–1875) Pozsony megyei család tagja, a császári seregben szolgált, majd a szabad-ságharc kitörése után részt vett a Jellačić elleni harcokban. Később a feldunai hadseregben szolgált. A fegyver-letétel után halálra, majd 18 év várfogságra ítélték. 1855-ben kegyelemmel szabadult Olmützből, és vasúti pénztárnok, majd egy biztosítótársaság hivatalnoká lett. *Bona*: Tábormokok, i. m. 386–387. o. Nagy Jenőhöz hasonlóan tagja volt az 1861-es pesti honvédegyletnek, részt vett a Vidacs által kezdeményezett 1863-as füg-getlenségi szervezkedésben, majd az ún. „Almásy–Nedeczky-féle összeesküvésben” is. Utóbbi miatt őt is letar-tóztatták. *Farkas*: A rendőrség és a magyar függetlenségi szervezkedések, i. m. 55–64. o.

⁵³ HL VI. 14. 1. d.; *A Honvéd*, 1867. 1. sz. (augusztus 5.), 1867. 5. sz. (szeptember 2.) Vö.: *Mikár*: Honvéd schematismus, i. m. 21–22. o.

⁵⁴ HL VI. 14. 1. d.; *A Honvéd*, 1867. 6. sz. (szeptember 9.)

⁵⁵ A következő településeken működtek városi egyletek: Abony, Baja, Battonya, Buda-Pest, Buda és Óbuda,

ka megyében, a Kővár vidékén, és természetesen Horvátország területén sem. Viszonylag későn, 1867 nyara után alakult honvédegylet a Felvidék több megyéjében (Szepes, Trencsén, Turóc, Árva, Ugozca), és ezek általában az átlagosnál kisebb taglétszámmal működtek. Ugyancsak kisebb volt az átlagosnál Liptó, Hunyad–Zaránd–Szászföld, Kraszó megyék és a Fogaras vidékének honvédegylete. Az említett adatok egyértelműen mutatják a szervezés nehézségeit vagy sikertelenségét a nemzetiségek által sűrűn lakott területeken. Ezzel összefüggésben azt is meg kell jegyezni, hogy a fenti törvényhatóságok többsége a szabadságharc idején nem rendelkezett saját honvéd alakulattal, és újoncozás ezeken a helyeken csak kényszersorozás útján, vagy egyáltalán nem történt.

1868 őszén a legtöbb honvédegyletnek, a tiszteket és a közkatonákat is beleértve 250–500 olyan tagja volt, aki igazolni tudta szabadságharcos múltját. Kiugróan magas, négyezer fő feletti taglétszámmal működött a buda-pesti és az 1848 őszén kibontakozó székelyföldi ellenállás katonáit tömörítő Rikán belüli (háromszéki) honvédegylet. Ötszáz főnél több honvéd volt tagja a dunántúli megyék egyleteinek is, fontos azonban megjegyezni, hogy itt – egy kivételtől (Tata) eltekintve – nem működtek városi egyletek. 250 főnél kisebb taglétszámmal működött a már említett nemzetiségi többségű területek egyletein kívül néhány városi egylet is.⁵⁶ A honvédegyletek szervezeti felépítését és működését az általuk elfogadott alapszabály írta körül. Ennek értelmében élükön elnök állt. A szabadságharc tábornokai közül négyen vállaltak honvédegyleti elnöki tisztséget: Perczel Mór, Pikéthy Ágoston (Pighetti Gusztáv, Temes), Gáspár András (Bihar) és Klapka György (Buda-Pest, 1867 őszétől). Általánosságban elmondható, hogy a legtöbb elnök törzstiszti rangot töltött be a honvédseregben, csak a kisebb egyleteket vezették ennél alacsonyabb rangú tisztek. Egyes honvédegyletek tiszteletbeli elnököt is választottak, e tekintetben különösen Perczel, Klapka és Vetter volt népszerű. Az elnökök munkáját alelnök, illetve alelnökök is segíthették. Az egylet ügyeit intéző bizottmány, a taglétszámtól függően, néhány vagy akár néhány tucat főből is állhatott. A tagok a közgyűlésen további tisztségviselőket (jegyző, pénztárnok, ellenőr, ügyész, orvos), illetve egy-egy konkrét ügyben meghatározott ideig működő bizottságokat vagy küldöttségeket is választottak. A bizottmányi üléseket a legtöbb helyen az elnök szükség szerint hívta össze, de egyes egyletek bizottmánya havi vagy heti rendszerességgel ülésezett. A közgyűlést, amelyen minden tagnak joga volt részt venni, többnyire szintén szükség szerint hívta össze az elnök, de számos egylet tartotta közgyűlését háromhavonta, a megyegyűlések időszakában. Az ülések és gyűlések helyszínéül általában a megye- vagy városháza valamelyik terme szolgált, de kaszinóban vagy fogadóban is tartottak hivatalos összejöveteleket. A közgyűlések nyilvánosak voltak, így nemcsak az egylet tagjai lehettek rajta jelen, olykor a nagyszámú közönség is figyelemmel kísérte az eseményeket.⁵⁷

A honvédegyletek elsődleges feladatuknak tartották, hogy igazolást bocsássanak ki a szabadságharcban részt vett katonák számára. Erre azért volt szükség, mert így lehetett

Cegléd, Debrecen, Gyöngyös, Hódmezővásárhely, Kalocsa, Kecskemét, Körmöcbánya, Monor, Nagyikinda, Nagykőrös, Nagyszében, Szabadka, Szeged, Szentés, Tata, Törökbecse, Vác, Zenta. *Mikár*: Honvéd schematicismus, i. m.

⁵⁶ A honvédegyletekre vonatkozó adatok forrása: *Mikár*: Honvéd schematicismus, i. m. Fontos megjegyezni, hogy Mikár a könyv összeállításakor még sok honvédegylet taglétszámáról nem értesült.

⁵⁷ HL VI. 14. 1. d.; 42. d. Vö.: *Mikár*: Honvéd schematicismus, i. m. Az egyes honvédegyletek működésére vonatkozóan számos adat található továbbá a korabeli lapokban is, pl.: *A Honvéd*, 1867. 2. sz. (augusztus 12.), 1867. 3. sz. (augusztus 19.), 1867. 5. sz. (szeptember 2.); *Századunk*, 1868. 41. sz. (február 19.); *A Nép Zászlója*, 1868. 19. sz. (május 9.), 1868. 30. sz. (július 25.)

bizonyítani a honvédegyleti tagságra és a segélyre való jogosultságot, és később ez tette lehetővé, hogy országos szintű összeírást készítsenek a honvédekről. Igazolást mindenkinek a lakóhelyén működő honvédegylet adott ki saját hatáskörében, a külföldön élő honvédek igazolását pedig a buda-pesti honvédegylet vállalta magára. A tisztek személyazonosságuk igazolása mellett tiszti kinevezési okmányukkal, vagy ennek hiányában a szabadságharc alatt megjelenő hivatalos *Közlöny* kinevezésüket közlő számával bizonyíthatták honvéd mivoltukat. Gondot jelentett azonban, hogy a tisztek egy része és a közkatonák többsége semmilyen hivatalos irattal nem rendelkezett szabadságharc alatti tevékenységéről. Ezekre az esetekre a buda-pesti honvédegylet azt az ajánlást adta ki, mint egységesen követendő gyakorlatot, hogy az egyletek fogadják el, ha az illető el tudja mondani parancsnokai nevét, a fontosabb csatákat, amelyekben részt vett, illetve megemlíti egyéb „érdekes körülményeket”, és két igazolt honvédtársa tanúskodik mellette. Az igazolás kiadásáról jegyzőkönyvet vettek fel. A buda-pesti honvédegylet egyúttal arra is kérte a többi, hogy írják össze a hősi halált halt vagy a szabadságharc után elhunyt honvédek neveit.⁵⁸

A honvédegyletek legfontosabb feladatuknak a segélyezés ügyét tekintették. Ez részben azt jelentette, hogy összegyűjtötték és továbbították az illetékes kormányzerveknek a segélyezendő adatokat. Ugyanakkor ők maguk is rendeztek gyűjtéseket, különösen az 1868-as farsangi időszakban, amikor egymást érték az országban a jótékonyági céllal rendezett honvédbálok. Az így összegyűjtött pénzt általában – a később még részletesen tárgyalandó – Országos Honvédsegélyező Alapnak küldték el, de esetenként közvetlenül helyben fordították segélyezésre.⁵⁹

A pénzgyűjtés nemcsak a nyomorgó honvédek és családtagjaik megsegítését szolgálta, hanem a szabadságharc emlékének ápolását is. Számos honvédegylet nem sokkal megalakulása után tervbe vette, hogy emlékművet, szobrot állít a függetlenségi háború valamely nevezetes helyi eseményének, személyiségének, illetve a mártírhaltalt halt bajtársaknak. A buda-pesti honvédegylet a Buda 1849. tavaszi ostroma idején elesett honvédeknek, a Rikán belüli Gábor Áronnak, a Hunyad megyei pedig a piski csatának akart emléket állítani, – hogy csak néhány példát említsünk.⁶⁰ Emellett az egyleti tagok időről időre tisztelegtek az elesett bajtársak sírjainál, ünnepélyes keretek közt megemlékeztek a forradalom és szabadságharc fontosabb helyi vagy országos jelentőségű évfordulóiról és

⁵⁸ *A Honvéd*, 1867. 2. sz. (augusztus 12.), 1867. 3. sz. (augusztus 19.) Vö.: *Mikár*: Honvéd schematicus, i. m. (Előszó). A buda-pesti honvédegyletekhez számos panasz érkezett, hogy egyes vidéki egyletek nem fogadják el, ha valaki csak szóban, két tanúval tudja igazolni honvéd mivoltát. Mikár arra kérte a többi egyletet, ezekben az esetekben is adjanak ki igazolást. *A Honvéd*, 1867. 12. sz. (október 21.) Felhívta a figyelmet arra is, hogy mindenki honvédeknek tekinthető, aki 1848–1849-ben a hazáért harcolt, bármilyen név alatt tette is ezt. *A Honvéd*, 1867. 9. sz. (szeptember 30.)

⁵⁹ A segélyezésről és a jótékonyági bálokról a korabeli lapok számos alkalommal beszámoltak. Pl.: *A Honvéd*, 1867. 4. sz. (augusztus 26.), 1868. 15. sz. (április 13.); *Századunk*, 1868. 16. sz. (január 21.), 1868. 30. sz. (február 6.), 1868. 39. sz. (február 16.); *A Nép Zászlója*, 1868. 5. sz. (február 1.), 1868. 10. sz. (március 7.); *Vasárnapi Ujság*, 1868. 16. sz. (április 19.)

⁶⁰ Mikár 1868-ban megjelent művében, az egyes honvédegyletek bemutatásánál számos adatot közölt az akkor még többnyire csak tervezett emlékművekről. *Mikár*: Honvéd schematicus, i. m. Beszámolókat közöltek a korabeli lapok is, pl.: *A Nép Zászlója*, 1868. 9. sz. (február 29.); *Vasárnapi Ujság*, 1868. 22. sz. (május 31.), 1868. 30. sz. (július 26.), *A Honvéd* pedig Honvéd-emlék rovatában számolt be rendszeresen a szabadságharchoz kötődő emlékművek avatásáról és megemlékezésekről.

ereklyeként gyűjtötték a háborúhoz kapcsolódó tárgyakat.⁶¹ Több helyütt lépéseket tettek honvédtiszti iskola felállítására érdekében is.⁶²

A honvédegyletek ugyanakkor nem elégedtek meg a helyi jellegű tevékenységgel, hanem mozgalmukat egymással összefogva, országos szintre kívánták emelni. Ebben élen járt a buda-pesti egylet, amely 1867. július 7-re országos honvédgyűlést hívott össze. A találkozó helyszínéül a Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Színház közötti területen található régi fűvészkertben épült cirkusz szolgált, amelyet nemzeti zászlókkal és babérokoszorúkkal díszítettek fel erre az alkalomra. A gyűlést, amelyen *A Honvéd* túlzónak tűnő állítása szerint 62 honvédegylet⁶³ küldöttei és az érdeklődő közönség vett részt, délután 4 órakor nyitotta meg annak elnöke, Beniczky Lajos alezredes. A küldöttek megfogalmazták, hogy mozgalmuk célja „a honvédek erkölcsi, szellemi és anyagi állapotának javítása”. Határoztak arról, hogy következő gyűlésükön alapszabályt fogadnak el és központi választmányt hoznak létre. Az alapszabály tervezetének kidolgozását, valamint a központi választmánnyal kapcsolatos közösen viselendő költségek felmérését a buda-pesti honvédegylet bizottmányára bízta, amelyet ideiglenes központi választmánnyá neveztek ki. Elfogadták Bethlen Olivér gróf, alezredes⁶⁴ javaslatát, hogy *A Honvéd* címmel hivatalos lapot indítsanak, Mikár Zsigmond főhadnagyot pedig saját kérésére megbízták egy honvéd névjegyzék elkészítésével. Végül megállapodtak arról, hogy következő gyűlésüket október 6-án, Aradon tartják.⁶⁵

A belügyminisztérium azonban a kormány és az uralkodó elleni tüntetésektől tartva szeptember 13-án kelt rendeletében betiltotta a tervezett gyűlést,⁶⁶ amit az akkor már Perczel által irányított vezetés tiltakozás nélkül tudomásul vett.⁶⁷ Az újabb hivatalos találkozót a tábornok javaslatára október 28–29-re, Budára hívták össze. A Krisztinavárosban, a Horváth-kertben található budai nyári színparkban tartott gyűlésen ezúttal 56 egylet küldöttei jelentek meg.⁶⁸ A közönséget is magában foglaló tömeg a hírlapi tudósi-

⁶¹ Pl.: *A Honvéd*, 1867. 2. sz. (augusztus 12.), 1867. 5. sz. (szeptember 2.), 1867/11. sz. (október 14.); *Vasárnapi Ujság*, 1868. 12. sz. (március 22.) Az ereklyék egy részét a honvédegyletek az 1867. júliusi, majd októberi országos gyűlésükön átadták a központi vezetésnek. *A Honvéd*, 1867. 8. sz. (szeptember 23.), 1867. 14. sz. (november 4.)

⁶² *Századunk*, 1868. 25. sz. (január 31.), 186. 47. sz. (február 26.); *A Honvéd*, 186. 15. sz. (április 13.)

⁶³ *A Magyar Ujság* 60 honvédegylet részvételéről tudott. *Magyar Ujság*, 1867. 80. sz. (július 9.) A 62-es, illetve 60-as szám más források ismeretében meglepően magasnak tűnik. A buda-pesti honvédegylet 1867. június 23-án tartott választmányi ülésén Zsurmay Lipót ezredes, az országos gyűlést előkészítő bizottság helyettes elnöke arról számolt be, hogy az országban addig 35 egylet alakult meg, és öt volt „alakulófélben”. HL VI. 14. 1. d. Mikár adatai szerint 1867. július 7-ig 42 honvédegylet alakult meg véglegesen, és 12 ideiglenesen. *Mikár*: Honvéd schematicus i. m. Az 1867 októberében tartott gyűlésen 53, az 1868 májusában tartott gyűlésen pedig 56 egylet küldöttei jelentek meg.

⁶⁴ Bethlen Olivér gróf (1825–1892): A bécsi hadmérnöki akadémián tanult, a császári seregben szolgált, majd jogi vizsgát tett, és gyakornok lett a nagyszabenyi kincstári hivatalnál. A szabadságharc idején végig az erdélyi hadműveletekben vett részt, 1849-ben Bem törzskarának tagja lett. A fegyverletétel után hadbírósság elé állították, majd 1850-ben amnesztiát kapott. *Bona*: Tábornokok, i. m. 248–249. o.

⁶⁵ *Magyar Ujság*, 1867. 80. sz. (július 9.); *A Honvéd*, 186. 7. sz. (szeptember 16.), 186. 8. sz. (szeptember 23.)

⁶⁶ „Már maga a hely s az idő, amelyre az kitűzetett, annak olynemű tüntetés színét kölcsönzik, amely a régi sebeket újra feltéphetné, a kölcsönös bizalmat megingathatná, s könnyen ellentűntetésekre szolgáltatathatna okot.” – idézte a belügyminisztérium indoklását *A Hon* 1867. szeptember 16-i számában. Idézi: *Vajda János*: Politikai röpiratok. S. a. r.: *Miklóssy János*. (Vajda János összes művei. VI.) Budapest, 1970. 535. o.

⁶⁷ HL VI. 14. 1. d.

⁶⁸ Mikár adatai szerint eddig az időpontig 69 egylet alakult meg véglegesen, 6 pedig ideiglenesen. *Mikár*:

tások szerint óriási volt. A gyűlést Perczel ünnepélyes hangvételű beszéddel nyitotta meg, amelyben az alapszabály elfogadását és a vezetőség megválasztását jelölte meg legfontosabb feladatként. Ezekre a két nap folyamán sor is került. Klapka Perczelt ajánlotta az Országos Honvédegylet központi választmánya elnökének, amit a küldöttek egyhangúlag, éljenzések közepette fogadtak el. Az első alelnök Klapka, a második Beniczky, a harmadik Horváth János ezredes lett, országos főjegyzővé pedig Mikárt választották. Az országos vezető tisztségek betöltői tehát a buda-pesti honvédegyletből kerültek ki. Ugyanez elmondható a másnap megválasztott 30 fős központi választmány tagjainak többségéről is.⁶⁹ Ezt részben a fővárosi egylet kezdeményező szerepe, valamint tekintélyes és nagy számú tagsága magyarázza, részben pedig az a gyakorlati ok, hogy a vidéki honvédek nehezen tudtak volna megjelenni a Pesten, a havonta akár többször is megtartandó választmányi üléseken. (A fenti választásokkal összefüggésben megváltozott a buda-pesti egylet vezetőségének összetétele: az elnök Klapka, a két alelnök Gorove Antal őrnagy és Szekulits István ezredes, a jegyző pedig Füzesséry Géza főhadnagy lett. Tiszteletbeli elnökké választották Perczelt, és tiszteletbeli főjegyzővé Mikárt.)⁷⁰

Az országos gyűlés elfogadta, hogy a központi választmánnyal kapcsolatban felmerülő kiadásokhoz minden egylet taglétszámának arányában járul hozzá,⁷¹ továbbá, hogy közös költségen tisztí iskolákat létesítenek, és országos emlékművet állítanak Pesten az elesett, Aradon pedig a kivégzett honvédek tiszteletére. Megállapodtak arról is, hogy két emlékiratot intéznek az országgyűléshez a honvédségélyezés és az önálló honvédsereg felállításának ügyében.⁷²

Az országos honvédgyűlésről a sajtó is beszámolt, legnagyobb terjedelemben természetesen az időközben elindult *A Honvéd* című lap foglalkozott vele, amely az első magyar katonai folyóirat volt. Bethlen Olivér alezredes 1867. június 25-én kötött szerződést Heckenast Gusztávval egy „nempolitikai tartalmú hadtudományi és történelmi heti szaklap” indításáról. A megállapodás tartalmazta, hogy a kiadó a példányszámtól függően osztalékot fizet Bethlennek a szerkesztői kiadásokra, továbbá a központi honvédegyletnek is, de 1500-nál kevesebb előfizető esetén a félév végén megszüntetheti a lapot.⁷³ Az augusztus 5-én megjelenő első szám vezércikkében Bethlen leszögezte, hogy a haza, a király és az alkotmány védelme minden katonára szent kötelessége, amivel jelezte a kiegyezési rendszerhez való lojalitását.⁷⁴ Ennek megfelelő hangnemben közölt állásfoglalásokat és javaslatokat az ak-

Honvéd schematismus, i. m. *A Honvéd* tudósítása szerint 51 egylet 156 képviselője volt jelen. *A Honvéd*, 1868. 14. sz. (november 4.) A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött honvédegyleti iratok között azonban megtalálható az 56 egylet küldötteinek névjegyzéke: HL VI. 14. 1. d.

⁶⁹ *A Honvéd* előbb részletesen beszámolt a gyűlésről 1867. 14. számában (november 4.), majd hivatalos kivonatot közölt annak jegyzőkönyvéből az 1867. 15. számában (november 11.). A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött dokumentumok közt csak a gyűlés előkészítésére vonatkozó iratok, és a résztvevők névjegyzéke található meg. HL VI. 14. 1. d.

⁷⁰ *Mikár*: Honvéd schematismus, i. m.

⁷¹ A buda-pesti honvédegylet tagjaiból alakult bizottság még 1867 szeptemberében elkészítette „a központi igazgató választmány szervezetének és ügyvezetésének évi költségeire” vonatkozó tervet. A 4 szobából álló szállás bérleti díját és fenntartását évente 3241 forintban állapította meg. HL VI. 14. 1. d.

⁷² A segélyezéssel kapcsolatos, az 1867. március 21-én kelt dokumentummal tartalmilag megegyező, és a kormánnyal szemben lojális hangvételű emlékirat egy példánya megtalálható Perczel iratai közt. OSZK Kézirattár, Fond 89/191.

⁷³ HL VI. 14. 1. d.

⁷⁴ *A Honvéd*, 1867. 1. sz. (augusztus 5.)

tuális katonai kérdésekkel, elsősorban a honvédségélyezéssel és az önálló honvédsereg felállításával kapcsolatban. Ugyanakkor megjelentetett hadtörténeti jellegű írásokat is, különösen a szabadságharc időszakára vonatkozó visszaemlékezéseket, továbbá a haditechnika fejlődését és más nemzetek hadseregeit bemutató cikkeket. Mivel *A Honvéd* a honvédegyleti mozgalom hivatalos lapja volt, folyamatosan nagy teret szentelt az egyletek működésével kapcsolatos híreknek, amiben nagy szerepe volt a lapot Bethlen Olivérrel közösen szerkesztő Mikárnak. A főszerkesztő már az első számban, a *Honvéd-ügy* című rovatban elkezdte visszamenőleg közölni a mozgalom addigi történetét az ahhoz kapcsolódó hivatalos iratokkal együtt. A későbbiekben pedig folyamatosan megjelentette a pesti bizotmány, majd a központi választmány, illetve esetenként más honvédegyletek üléseinek jegyzőkönyvi kivonatát, és hivatalos közleményeket, felszólításokat fogalmazott meg a központi vezetés nevében. *A Honvéd* ezzel a honvédegyletek közti kapcsolattartás legfontosabb eszközévé vált.

Jelentős terjedelemben foglalkozott a honvédegyletek ügyeivel az Egyenlőségi Kör közlönyeként 1868. január 1-jétől megjelenő *Századunk* című lap is. Ez nem meglepő, mivel a '67-es alapon álló, haladó liberális eszméket követő Egyenlőségi Kör elnöke és egyben a lap vezére a honvédegyleti mozgalomban is tevékeny szerepet vállaló Klapka György volt.⁷⁵ Az újság az *Ujdonságok* című rovatban rendszeresen közölt híreket a honvédegyletekről, a honvédségélyezés és az önálló honvédsereg kérdésével pedig több cikkben is foglalkozott.

A Deák-párti *Pesti Napló* és a balközéphez kötődő *A Hon*, ha nem is ilyen gyakorisággal és részletességgel, de szintén figyelemmel kísérte a honvédegyleti mozgalom alakulásának fontosabb mozzanatait, és a *Századunk*hoz hasonlóan rokonszenven tudósított Perczel tevékenységéről. A szélsőbaloldali lapok, így az 1867 májusában induló *Magyar Újság* és az 1868 elejétől megjelenő *A Nép Zászlója*, a függetlenségi háború szellemiségével szorosan összefüggő, fontos nemzeti kérdésnek tekintették a honvédek ügyét, ezért természetesen nagy gyakorisággal számoltak be arról.

A honvédegyleti mozgalom alakulása tehát a kiegyezés után egyre szélesebb közönséget elérő sajtó megkerülhetetlen témájává vált. A honvédeknek szükségük is volt a polgári közvélemény minél erősebb támogatására, a szó anyagi és politikai értelmében egyaránt. A magánszemélyek által felajánlott segélyek nagyban hozzájárultak számos honvéd, illetve honvédőzveg és honvédárva nyomorának enyhítéséhez. A sajtónyilvánosság emellett segített két, az országos politikában megjelenő kérdés, a honvédségélyezés és az önálló honvédsereg ügyének előmozdításában.

A honvédségélyezés és az önálló honvédsereg kérdése

A Mikár Zsigmond főhadnagy lakásán összegyűlt buda-pesti honvédek által 1867. március 21-én megfogalmazott, és három nappal később az országház elnökének átadott „Emlékirat” sürgette a szabadságharcban megsebesült és munkaképtelenné vált katonák, az elesettek özvegyei és árvái, valamint a harcban való részvétel miatt állásukat vagy nyugdí-

⁷⁵ A magyar sajtó története. I–II. Főszerk.: Szabolcsi Miklós. Szerk: Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Budapest, 1979–1985. II/2. k. 134–135. o. A fejezet szerzői: Gergely András, Veliky János.

jukat veszített honvédek állami megsegítését.⁷⁶ Az irat „a nemzetgyűlés 1848-as ígéretére” hivatkozott. Pontos jogszabályt azonban sem ekkor, sem később nem említettek a honvédek, ami aligha lehet véletlen. Az 1848:XXXIII., a magyar hadseregről rendelkező törvény nyolcadik bekezdése valóban tartalmazta a következőket: „Mindazon közvitézi és hadtiszi egyének illő jutalmazásáról, kik a hon szolgálatában az ellenség előtt magokat kitüntették, vagy élelmük megszerezhető benuulás miatt tehetetlenekké lettek, valamint az elhullottak családjairól az álladalom gondoskodik.”⁷⁷ A törvényt az országgyűlés augusztus 29-én elfogadta, szentesítésére azonban soha nem került sor. Helyette, hogy meg lehessen kezdeni a Jellačić betörése miatt sürgetővé vált toborzást, az országgyűlés szeptember 12-én Kossuth javaslatára határozatot fogadott el a fenti törvény uralkodói szentesítés nélküli életbe léptetéséről.⁷⁸ Ez azonban csak a hadi érdemeket szerzett katonák jutalmazását tartalmazta, a munkaképtelen honvédekről, illetve az elesettek rászoruló családtagjairól való gondoskodást már nem.⁷⁹ Az emlékiratban megfogalmazott kérés jogi szempontból tehát vitatható volt, azonban a szabadságharc számos nyomorgó egykori katonája és családtagjaik, valamint a honvédek helyzetének javítását nemzeti ügynek tekintő közvélemény 1867-ben egyértelműen elvárta az országgyűléstől a kérdés rendezését.

1867. március 27-én a szélsőbaloldali képviselők a fenti emlékirattal nagyjából egybecsengő törvényjavaslatot nyújtottak be az országgyűlésben, amely kötelezte volna a kormányt, hogy megfelelő költségvetési források biztosításával az elesettek özvegyeiről és árváiról adományokkal, a rokkanttá és munkaképtelenné vált honvédekről nyugdíjjal, a munkaképesekről pedig a felállítandó honvédseregben vagy más országos hivatalban való alkalmazással gondoskodják. Figyelemre méltó, hogy az indítványt csak a még szervezetileg a Balpárthoz tartozó, de éppen ekkoriban az önállósodás útjára lépett 14 szélsőbaloldali képviselő írta alá, tehát a baloldali ellenzék sem volt egységes ebben a kérdésben. A kormánypárti többség pedig leszavazta a törvényjavaslat tárgyalását, és nem adott érdemi választ a buda-pesti honvédek emlékiratára sem.⁸⁰ Ennek a magatartásnak a pénzügyi megfontolásokon túl egyértelmű politikai üzenete volt: a kiegyezés megkötésére készülõ kormányzat nem kívánta magára vállalni az egykor a függetlenségi háborúban részt vett katonákról való állami gondoskodás felelõsségét.

Sajátos módon az uralkodó pár nagyvonalú gesztusa segített legalább részben oldani a feszültséget, Ferenc József és Erzsébet királyné ugyanis a koronázás alkalmával a nemzettől koronázási ajándékként kapott 100 ezer aranyat felajánlotta a honvédségélyezés céljára. Ezt követően a belügyminisztérium még 1867 júniusában elrendelte, hogy a helyhatóságok írják össze a segélyezendõket.⁸¹ Az országban közben sorra alakultak a

⁷⁶ *A Honvéd*, 1867. 1. sz. (augusztus 5.)

⁷⁷ Az 1848/49. évi népképviselési országgyűlés. Szerk.: *Beér János*. Budapest, 1954. 570–571. o.

⁷⁸ *Hermann*: Kossuth hadserege, i. m. 17. o.

⁷⁹ Az 1848/49. évi népképviselési országgyűlés, i. m. 573–574. o. Kossuth ugyanakkor a *Magyarország népeihez* című, az általános népfelkelésről szóló, 1848. december 22-i felhívásában a következőket ígérte: „1. vagy becsületos ellátás holtig 2. vagy 10 hold örökös földbirtok, 3. vagy 1000 pengő forint.” *Közlöny*, 1848/198. (december 25.)

⁸⁰ *A Honvéd*, 1867. 3. sz. (augusztus 19.) Vö.: *Szabó Csilla*: A politikai elit függetlenségi ellenzékének szervezeti formálódása Magyarországon az 1860-as években: a '48-as párt megalakulása. *Századok*, 1999. 3. sz. 537–538. o.

⁸¹ *A Honvéd*, 1867. 1. sz. (augusztus 5.), 1867. 2. sz. (augusztus 12.) *A Honvéd* első számában Mikár még

honvédegyletek, elsősorban éppen a segélyezés előmozdításának céljából. Gyűjtéseket szerveztek, igazolásokat állítottak ki a volt honvédek számára, és ha közvetlenül nem tudtak támogatást adni, a helyhatóságokhoz irányították őket. Az utóbbiaktól a kormányhoz augusztustól érkeztek be az egységes szempontok szerint összeállított adatokat tartalmazó névsorok, amelyekben feltüntették többek közt a volt honvéd „testi fogvatartását”, akkori állását és vagyoni állapotát.⁸² A honvédegyletek azonban – a hozzájuk forduló kérelmezők nagy számára és nehéz körülményeire való tekintettel – lassúnak érezték az ügyintézkést, ezért Klapka javaslatára az országos központi választmány augusztus 27-én úgy döntött, hogy küldöttséget meneszt a kormányhoz a segélyezés azonnali megkezdésének követelésével.⁸³

Nem tudjuk, hogy a honvédegyletek fenti sürgetésének hatására vagy attól függetlenül, mindenesetre a Belügyminisztériumon belül szeptember 5-én létrejött „a volt honvédek rögtöni segélyezése végett kirendelt bizottság”. Elnöke Tóth Vilmos belügyminisztériumi államtitkár lett,⁸⁴ „tollvivője” Aschermann Ferenc ezredes, honvédelmi minisztériumi államtitkár,⁸⁵ és munkájában részt vett Gombos Gusztáv pénzügyminisztériumi államtitkár is. A hivatalnokok mellett volt honvédtisztek, többnyire a buda-pesti honvédegylet bizottsági tagjai – Hauser Károly alezredes, Vay László gróf, őrnagy,⁸⁶ Szathmáry Mihály ezredes, Gorove Antal őrnagy⁸⁷ – szintén helyet kaptak a bizottságban, így a honvédegyleti mozgalom központi vezetősége ellenőrzést tudott gyakorolni a segélyek szétosztása felett. A bizottság szeptember folyamán összesen 10 ezer forint azonnali segélyt utalt ki 336 kérelmező között, fejenként 10–50 forintos összegekben. A segélyt kérők nagy számára való tekintettel októberben újabb 5000 forint szétosztására került sor,

arra szólította fel a szabadságharc egykori katonáit, hogy ne írassák fel magukat a pesti városkapitányságon a belügyminisztériumi rendelet értelmében vezetett névjegyzékbe, mert katonáknak csak a honvédelmi minisztérium adhat utasítást. Később azonban már *A Honvéd* is tudomásul vette ezt a gyakorlatot.

⁸² MOL K 57. Belügyminisztériumi Levéltár. Honvédszegélyező Alap. I. cs.

⁸³ HL VI. 14. I. d.

⁸⁴ Tóth Vilmos (1832–1898) Temes megyei köznemesi családból származott, 1861 és 1879 között a Felirati, a Deák-, majd a Szabadelvű Párt képviselője volt. 1865-ben az országgyűlés jegyzője, 1867-ben belügyminisztériumi tanácsos, majd államtitkár, 1871 és 1873 között belügyminiszter, 1879 és 1895 között a közös Állami Számvevőszék elnöke, 1896-ban pedig a Főrendi Ház elnöke lett. *Szimyei József: Magyar írók élete és munkái.* I–XIV. k. Budapest, 1891–1914. XIV. k. 448–449. o.

⁸⁵ Aschermann Ferenc (1821–1893) Német anyanyelvű erdélyi családból származott, hadnagyi rangot ért el a császári seregben. A szabadságharcban Kiss Ernő, majd Dajanich János tábornok mellett harcolt, majd 1849 áprilisától a hadügyminisztériumhoz osztották be. A háborút Komárom várparancsnokaként fejezte be, ezt követően hazatért Erdélybe. A kiegyezés után a magyar hadügyminisztériumban dolgozott, 1871-től pedig a szegedi honvéd hadkerület parancsnoka lett. Vezérőrnagyként nyugalmazták 1888-ban. *Bona: Tábornokok,* i. m. 210. o.

⁸⁶ Vay László gróf (1823–1884) A sárospataki református kollégiumban végzett, majd hadnagy lett a császári seregben, ahonnan 1846-ban kilépett, és ezt követően birtokán gazdálkodott. A szabadságharcot századosként fejezte be, de az országból történt kimenekülése után Kossuth Sumlán őrnaggyá léptette elő. Nyugat-Európában élt, ahonnan 1855-ben tért haza. Az 1869-ben megalakuló magyar királyi honvédség tisztje lett, ezredesként nyugalmazták 1874-ben. *Bona Gábor: Századosok az 1849/49. évi szabadságharcban.* I–II. k. Budapest, 2008–2009. II. k. 512–513. o.

⁸⁷ Gorove Antal (1822–1881) örmény–magyar származású földbirtokos, ügyvéd, Bihar megye aljegyzője. A szabadságharc idején többek közt a Perczel Mór által vezetett közép-tiszai hadseregben is szolgált zászlóalj parancsnokként. 1849 végén besorozták a császári seregbe, ahonnan 1858-ban szerelt le. 1861-ben Nagyvárad városkapitányává választották. 1869-től ő is a magyar királyi honvédség tisztje lett, 1877-ben ezredesként nyugalmazták. *Bona: Tábornokok,* i. m. 358. o.

ezúttal 585 fő között. A bizottság ugyanakkor sietett leszögezni, hogy ez az egyszeri, azonnali segély senki számára nem jelenthet jogalapot a jövőre nézve.⁸⁸

A kormány tehát, nyilvánvalóan azért, hogy legalább átmenetileg valamelyest csillapítsa a honvédegyletek által képviselt és bátorított kérelmezők tömegét, hajlandó volt az uralkodói ajándék mellé időközben összegyűlt magánadományok egy töredékét azonnali segélyezésre fordítani. A fontosabb kérdést azonban az jelentette, milyen elvek szerint használják fel az összeg nagyobbik részét. A honvédegyletek határozottan elutasították az összeg egyszeri szétosztására irányuló kormányzati szándékot, helyette a pénzalap tőkésítését és honvéd-takarékpénztárak létrehozását sürgették, mert így nézetük szerint a kamatokból lehetett volna biztosítani a segélyezést.⁸⁹ A *Honvéd* 1867 augusztusában közölte is a *Haza* magyar életbiztosító-bank ajánlkozását, melyet a pénzügyintézet nevében többek közt Pulszky Ferenc alelnök írt alá.⁹⁰

Időközben a miniszterelnökségen belül felállították a Honvédsegélyező Alap Hivatalát, mely a segélyezés alapelveinek kidolgozását kapta feladatául. Tagjai részben azonosak voltak az azonnali segélyeket osztó bizottságéval, vagyis itt is jelen volt az érintett három minisztérium egy-egy hivatalnoka, valamint több, a honvédegyletek központi választmányában tevékenykedő volt honvédtiszt. Elnökké Kandó Kálmán miniszteri tanácsost⁹¹ nevezték ki. A hivatal az 1867. december 27-én kelt, *Alapszabályok* címet viselő iratban fogalmazta meg javaslatait Andrassy Gyula gróf miniszterelnök és honvédelmi miniszter számára. A javaslat – nyilván a hivatal munkájában részt vevő honvédtisztek nyomására – elvetette az egyszeri szétosztás lehetőségét, ugyanakkor megállapította, hogy az összeg kamatai nem biztosítanak elegendő forrást a nagyszámú rászoruló rendszeres segélyezésére. Köztes megoldásként azt javasolta, hogy az alap maradjon a kormány kezelésében, mert így elkerülhetőek a magántársaságok által felszámolt költségek, és a pénz életjáradék formájában történő kiszolgáltatását ajánlotta. A dokumentum számításokat nem tartalmazott, nem is tartalmazhatott, hiszen sem a segélyezendőek számát, sem a magánadományokból folyamatosan növekvő összeg nagyságát nem ismerték pontosan. Az élethosszigan folyósítandó járadékok biztosításával azonban a kormány nyilvánvalóan arra kötelezte volna magát, hogy előbb-utóbb esetleg költségvetési forrásból kell kiegészítenie az alapot. A hivatal által kidolgozott alapszabályok pontosan meghatározták a segélyezendőek körét is: eszerint igényt nyújthattak be a keresetképtelen, rokkant, vagy 60. évüket betöltött vagyontalan honvédek; az elhunyt honvédek vagyon nélkül hátramaradt özvegyei, ha özvegyek maradtak, és házasságukat 1849. október 4., vagyis Komárom kapitulációja előtt kötötték; valamint a honvédek hátrahagyott árvái, ha magukról

⁸⁸ MOL K 57. 9. cs.

⁸⁹ HL VI. 14. 1. d. a buda-pesti honvédegylet közgyűlésének jegyzőkönyve, 1867. június 23.; *A Honvéd*, 1867. 2. sz. (augusztus 12.).

⁹⁰ *A Honvéd*, 1867. 4. sz. (augusztus 26.).

⁹¹ Kandó Kálmán (1811–1888) református birtokos családból származott, a reformkorban ügyvédi oklevelet szerzett. 1848 júniusában az első népképviseleti országgyűlés képviselőjévé választották, a kormánypárti többséghez tartozott. Ugyanezen év októberétől a belügyminisztérium megbízásából tábori biztosként működött a főszeregnél. 1850-ben a hadbíróóság felmentette, ezután birtokán gazdálkodott. 1861-ben az országgyűlés felirati párti képviselője lett. A 67-es bizottság tagjaként részt vett a kiegyezési tárgyalásokban, bizalmas kapcsolat fűzte Deák Ferenchez és Andrassy Gyulához. 1867 és 1875 között volt a miniszterelnökségen miniszteri tanácsos. Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja, i. m. 421–422. o.

„testi vagy lelki fogyatkozás” miatt, illetve koruknál fogva⁹² nem tudtak gondoskodni. A hivatal munkatársai egy korábbi ülésük döntése értelmében azt is javasolták, hogy a kitulandó összeg megállapítása kizárólag a kérelmezőnek a honvédseregben betöltött rangja alapján történjék, és beterjesztették az erre vonatkozó arányszámokat is.⁹³

A javaslatot minisztertanácsi ülésen vitatták meg, majd kormányrendeletet adtak ki, amit Ferenc József 1868. január 28-án jóváhagyott. A rendelet a leglényegesebb ponton eltért a fenti javaslattól, mivel a Honvédalapban összegyűlt pénz „egyszer s mindenkorra” történő szétosztásáról rendelkezett. A kormány tehát kitartott eredeti elképzelése mellett, és nem ment bele olyan, a rászoruló volt honvédeknek és családjuknak rendszeres juttatást biztosító megoldásba, amely hosszabb távon a költségvetést is megterhelhette volna. Egyéb tekintetben elfogadta a hivatal ajánlásait, azzal a kiegészítéssel, hogy segélyre jogosultnak mondta ki a honvédsereg orvosait, hadbíráit, élelmezési biztosait, számtisztjeit és katonakovácsait is. A kérelmeket 1868. február 28-ig lehetett benyújtani a helyhatóságoknál a megfelelő igazolások csatolásával.⁹⁴

A Honvédalapban összegyűlt pénz pontos összegét nem ismerjük, a hírlapi tudósítások egymásnak ellentmondóan 100 ezer és 250 ezer forint közé tették az 1867 márciusa és decembere közt befolyt magánadományokat. Azt mindenesetre több lap is megjegyezte, hogy a magánemberek adakozásából befolyt összeg lényegesen alacsonyabb volt az uralkodó pár koronázási ajándékánál.⁹⁵ Ugyanakkor 1868 első hónapjaiban jelentős adakozások történtek. Nemcsak a korábban már említett jótékonyági célú honvédbáloknak köszönhetően növekedett az alap, hanem a főrendek adományai⁹⁶ és az egyes hírlapok szerkesztőségébe érkezett felajánlások is gazdagították azt.⁹⁷ A közvélemény mégis egyre türelmetlenebbé vált a kormányzati ügyintézés lassúsága és a hiányos tájékoztatás miatt. Januárban egy buda-pesti honvédegyületi közgyűlésen az egyik jelenlévő honvéd egy küldöttség felállítását indítványozta, amelynek feladata lett volna, hogy tájékozódjon a Honvédalap felől. Az indítványt végül azért vetették el, mert az illetékes hivatalban is szerepet vállaló Vay László őrnagy megnyugtatóan közölte, hogy már csak az uralkodó jóváhagyására várnak.⁹⁸ A *Honban* Jókai Mór február 11-én nyílt levelet intézett a belügyminiszterhez, amelyben leírta, hogy 200 éhező honvéd fordult újabban hozzá segélyért, de mivel a szerkesztőségbe beérkezett adományokat korábban 242 kérelmező közt szétosztották, nem tudott nekik semmit adni. A levélben éppen ezért kérdőre vonta a minisztert a segélyek elmaradása miatt.⁹⁹ A *Nép Zászlója* néhány nappal később azt vetette a kormánypárt tagjainak szemére, hogy miközben a szabadságharc számos volt katonája él méltatlanul nyomorúságos körülmények közt, az uralkodó pártól kapott 100 ezer arany

⁹² A fiúk 20, a hajadon lányok 24 éves kor alatt tarthattak igényt koruknál fogva segélyre. MOL K 57. 9. cs.

⁹³ MOL K 57. 9. cs. A megállapított arányszámok szerint egy tábornok 12-szer akkora segélyben részesülhetett, mint egy közkatona.

⁹⁴ MOL K 57. 9. cs. A volt honvédeknek hatósági bizonyítványt kellett benyújtaniuk honvéd voltukról és rangjukról, hatósági főorvosi bizonyítványt rokkantságukról vagy anyakönyvi kivonatot életkorukról, továbbá a vagyontalanságukat igazoló hatósági bizonyítványt.

⁹⁵ *A Honvéd*, 1867. 20. sz. (december 16.); *Századunk*, 1868. 33. sz. (február 9.), 1868. 51. sz. (március 1.)

⁹⁶ *Századunk*, 1868. 48. sz. (február 27.)

⁹⁷ *A Hon*, 1868. 34. sz. (február 11.), 1868. 75. sz. (március 31.); *A Nép Zászlója*, 1868. 10. sz. (március 7.)

⁹⁸ *Századunk*, 1868. 12. sz. (január 16.)

⁹⁹ *A Hon*, 1868. 34. sz. (február 11.)

még mindig „használatlanul hever”.¹⁰⁰ A honvédségialap hivatal végül már 1868 februárjában elkezdte kiutalni a pénzeket, és a keret 1870-ben történt kimerüléséig folytatta munkáját.

A másik, honvédeket érintő politikai kérdés az önálló magyar honvédsereg felállításának ügye volt 1867–1868-ban. Az uralkodó 1867. február 20-án nemcsak miniszterelnökké, de egyben honvédelmi miniszterré is kinevezte Andrassy Gyulát. Az önálló magyar honvédelmi minisztérium létrehozása a kiegyezési tárgyalások eredménye volt, és magában hordozta azt a tervet, hogy Magyarország valamilyen formában saját hadsereggel rendelkezzen. Ennek megfelelően az államjogi kiegyezésről szóló 1867:12. törvény-cikk 11. bekezdése meg is említi a „magyar hadsereget”, mint „az összes hadsereg kiegészítő részét”. Az osztrák hadvezetés azonban eleinte mereven elzárkózott minden olyan törekvéstől, amely a birodalom egységét katonai kérdésekben megbonthatta. Franz John altábornagy, osztrák hadügyminiszter egy nappal Andrassy kinevezése előtt rendelkezést adott ki arról, hogy a hadsereg egyetlen része sincs a magyar Honvédelmi Minisztérium alá rendelve. Az általános hadkötelezettség bevezetésének időszerűsége viszont új véderőtörvény elfogadását tette szükségessé, amihez a magyar országgyűlés jóváhagyására is szükség volt. Ferenc József ezért számolt azzal, hogy engedményeket kell tennie a magyar kormánynak, és hajlott a tárgyalásokra. A kompromisszum megkötése nem tűnt könnyűnek, hiszen olyan megoldást kellett találni, amely egyszerre biztosította a birodalmi egységet és a magyar önállóságot is a hadsereg kérdésében.¹⁰¹

Az önálló magyar hadsereg kérdése 1867 tavaszán–nyarán lényegesen kevésbé foglalkoztatta a honvédegyletek tagságát, mint a sokkal inkább gyakorlati problémákat felvető és sürgős megoldást kívánó segélyezés ügye. Igazán hangsúlyossá csak Perczel hazatérte után vált ez a téma a honvédegyleti mozgalom történetében. A tábornok személyes elkötelezettsége az ügyben több forrásból is kitűnik. Az 1867. október 28–29-én tartott országos honvédegyleti megnyitó beszédében kijelentette, hogy a honvédegyleti mozgalomnak nemcsak a segélyezés, de az önálló magyar hadsereg megszervezésének előmozdítása is a célja. Nem sokkal később pedig felhívást tett közzé, amelyben arra kérte honvéd képviselőtársait, hogy vitassák meg közösen a honvédsereg vonatkozó törvényjavaslat indítványozását. A november 17-én az Országház épületében tartott értekezleten összesen 32 képviselő vett részt. Megállapodtak, hogy Perczel és Klapka a nevükben meg fogja kérdezni a kormányt, szándékában áll-e törvényjavaslatot betérjeszteni a magyar hadsereg kérdésében. A szélsőbaloldali Várady Gábor őrnagy kiegészítő javaslatára azt is eldöntötték, hogy ha nemleges választ kapnak, akkor ők dolgoznak ki és nyújtanak be a tárgyban törvényjavaslatot.¹⁰² Perczel december 4-én intézett interpellációt Andrassyhoz, amire a miniszterelnök azt felelte, hogy a kormány a kiegyezési törvénynek megfelelő javaslatot fog betérjeszteni.¹⁰³

¹⁰⁰ *A Nép Zászlója*, 1868. 7. sz. (február 15.)

¹⁰¹ Az önálló magyar honvédsereggel kapcsolatos tárgyalásokról: *Móricz Pál*: A magyar királyi honvéd 1868–1918. Budapest, [1929.] 16–24. o.; Magyarország hadtörténete két kötetben. Szerk.: *Liptai Ervin*. Budapest, 1985. II. k. 19–20. o.; *Bencze László*: Andrassy Gyula gróf és a magyar biztonság. 1860–1870. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1990. 4. sz. 71–79. o.; *Balla Tibor*: A magyar királyi honvéd lovasság. Budapest, 2000. 15–20. o.

¹⁰² *A Honvéd*, 1867. 17. sz. (november 25.), 1867. 18. sz. (december 2.).

¹⁰³ *Bencze*: Andrassy Gyula, i. m. 71–79. o.

A hadügy kérdéséről 1868. január 29. és március 16. között egy 18 tagú, osztrák tábornokokból és magyar honvédtábornokokból álló bizottság tárgyalt Bécsben. A magyar delegációnak Perczel is tagja volt. Ezt követően, április 18. és május 29. között nyolc konferenciát tartottak Budán a két kormány képviselői, Ferenc József elnökletével. Az említett tárgyalások során körvonalazódott a megállapodás: a közös hadsereg mellett magyar honvéd és osztrák Landwehr alakulatok létrehozásáról döntöttek. A magyaroknak tett engedményként Ferenc József elfogadta, hogy a honvédsereg vezényleti nyelve a magyar legyen, és beleegyezett a nemzeti egyenruha és zászló használatába is. A magyar kormánynak ugyanakkor tudomásul kellett vennie, hogy a magyar hadsereg mindössze gyalogságból és lovasságból fog állni, újoncokra csak a közös hadsereg igényeinek kielégítése után kerülhet sor és főparancsnokát az uralkodó nevezi ki. A javaslatot a magyar kormány 1868. június 12-én jóváhagyta, majd benyújtotta a képviselőháznak. A képviselőház 15 tagú honvédelmi bizottságot választott, melynek nevében július 20-án Perczel a javaslat elfogadását ajánlotta. A képviselőház kormánypárti többsége augusztus 8-án, a főrendi ház pedig három nappal később szavazta meg a véderőről, a honvédségről és az önkéntes népfelkelésről szóló három törvényjavaslatot. November folyamán az osztrák törvényhozás két háza is elfogadta az ezeknek megfelelő törvényjavaslatokat, Ferenc József pedig december 5-én szentesítette, így megkezdődhetett a magyar honvédség szervezése.¹⁰⁴

Politikai harc a honvédegyleti mozgalom vezetésében: a „Vidacs–Mikár-ügy”

A honvédegyletek nem politikai szervezetekként jöttek létre, elveik szerint pártpolitikai megfontolásoktól függetlenül igyekeztek képviselni a szabadságharc egykori katonáinak ügyét. A gyakorlatban azonban kezdettől fogva érzékelhető volt a mozgalomban a politikai nézetkülönbségekből fakadó feszültség. Sokat sejtet erről az 1867. július 7-én tartott országos honvédgyűlést záró jelenet, amelyről a függetlenségi szellemű *Magyar Ujság* számolt be. Egy honvéd szót akart emelni azért, „akinek a honvéd nevet köszönhetik”, a gyűlést vezető Beniczky azonban rendre intette, megjegyezve, hogy „a katonai téren maradjunk”. Kállay Ödön szélsőbaloldali országgyűlési képviselő mégsem hagyta szó nélkül a dolgot, és jelezte, hogy meg kell emlékezni „a haza legnagyobb fiáról, ki még mindig a hontalanság kenyereét eszi”. A honvédek és a közönség válaszul hangosan éltetni kezdték Kossuthot.¹⁰⁵

A politikai ellentétek Perczel hazatérte, majd az országos központi vezetés végleges megalakulása után még inkább elmélyültek. A mozgalom irányításában fontos szerepet játszó honvédtisztek mindegyikének politikai elkötelezettségét nem ismerhetjük, azokról azonban biztos állítást tudunk megfogalmazni, akik ekkor, esetleg néhány évvel korábban vagy később országgyűlési képviselők voltak. Érdeemes tehát ebből a szempontból megvizsgálni az 1867. október 28–29-én tartott országos gyűlésen megválasztott vezetés összetételét. Az elnök, Perczel és első alelnöke, Klapka¹⁰⁶ éppen ebben az évben lett De-

¹⁰⁴ Balla: A magyar királyi, i. m. 18–20. o.

¹⁰⁵ *Magyar Ujság*, 1867. 80. sz. (július 9.) Ez volt az a jelenet, amely kiváltotta az ekkor még Brüsszelben tartózkodó Perczel Kossuth és a szélsőbal elleni újabb dühkitörését. Lásd a *Perczel hazatérése az emigrációból* című fejezetben.

¹⁰⁶ Toth: Parteien und Reichstagswahlen, i. m. 271. o.

ák-párti országgyűlési képviselő. A második alelnök, Beniczky ekkor már nem volt tagja a törvényhozásnak, de az 1861-es országgyűlésen a Határozati Párt képviselőjeként vett részt,¹⁰⁷ és az 1860-as évek titkos szervezkedéseiben játszott szerepét ismerve tudható, hogy személyes kapcsolatai a balközéphez kötötték. A 30 tagú központi választmány két tagja, Vidacs János százados¹⁰⁸ és Patay István ezredes¹⁰⁹ a szélsőbaloldal országgyűlési csoportjához tartozott, míg egy harmadik, balázsfalvi Kiss Miklós százados¹¹⁰ a balközép képviselője volt.

A választmány három további tagja, Clementis Gábor alezredes,¹¹¹ Sréter Lajos ezredes¹¹² és Rákóczy János¹¹³ a következő, 1869-ben megnyíló országgyűlésen lett képviselő, mindannyian a szélsőbal által alapított '48-as Párt politikusaként. Dulovics Ernő hadnagy pedig 1872-től a Balközép Párt képviselőjeként vett részt a törvényhozásban.¹¹⁴ Feltűnő tehát, hogy míg a mozgalom két legrangosabb vezetője a dualista rendszer híve volt, addig a választmányban túlsúlyban voltak a kiegyezést ellenző vagy kritikával fogadó politikusok.

Ehhez hozzá kell még tennünk, hogy a tagság körében Kossuth nyilvánvalóan óriási népszerűségnek örvendett. A kormánypárt számára tehát a két tábornok személye jelentette a biztosítékot arra nézve, hogy a honvédegyleti mozgalom nem válik a kiegyezési rendszerre veszélyes szervezetté. Perczel és Klapka maga is feladatának tekintette, hogy a honvédeket távol tartsa a kossuthi eszméktől, ezért igyekeztek hangsúlyozni a mozgalom politikai semlegességét, és elkerülni a politikai véleménynyilvánításra alkalmas helyzeteket.¹¹⁵

¹⁰⁷ Uo. 225.; *Ruszoly*: Országgyűlési képviselő-választások, i. m. 81.

¹⁰⁸ *Toth*: Parteien und Reichstagswahlen i. m. 337.; *Ruszoly*: Országgyűlési képviselő-választások, i. m. 412–414. o.

¹⁰⁹ *Toth*: Parteien und Reichstagswahlen, i. m. 297. o.; *Ruszoly*: Országgyűlési képviselő-választások, i. m. 326–327. o. Patay István (1808–1878): Szabolcs megyei földbirtokos család tagja, a bécsi hadmérnöki akadémián tanult, majd a császári seregben szolgált, ahonnan 1833-ban hadnagyként kilépett. 1848 szeptemberétől a Szabolcs megyei önkéntes nemzetőr zászlóalj parancsnoka. Görgei, illetve Perczel parancsnoksága alatt részt vett a Jellačić elleni harcokban. A szabadságharcot a Délvidéken összpontosított főszerepben fejezte be, ahol Bem ezredessé léptette elő. A fegyverletétel után bujkált, majd birtokán gazdálkodott. *Bona*: Tábornokok, i. m. 556. o.

¹¹⁰ *Ruszoly*: Országgyűlési képviselő-választások, i. m. 231., 233. o. Kiss Miklós (1820–1879) Komárom megyei földbirtokos családból származott, a reformkorban Pest megye aljegyzője, majd szolgabírája volt. A szabadságharcban fősázadosi rangot ért el, azt követően pedig birtokán gazdálkodott. 1861-től négy választáson is Kecskemét országgyűlési képviselőjévé választották, majd jászkun főkapitány, később Jász-Nagykun-Szolnok megye főispánja lett. *Bona*: Századosok, i. m. 554. o.

¹¹¹ *Toth*: Parteien und Reichstagswahlen, i. m. 271. o.

¹¹² Uo. 315. o. Sréter Lajos (1811–1875): nógrádi földbirtokos család tagja, századparancsnoki rangot ért el a császári seregben. A szabadságharcban súlyosan megsérült, jobb karját amputálták. A világios fegyverletétel után emigrációban élt, az olaszországi magyar légió huszárezredének ezredese lett. 1867-ban – Perczelhez hasonlóan – Brüsszélből tért haza. *Bona*: Tábornokok, i. m. 632. o.

¹¹³ *Toth*: Parteien und Reichstagswahlen, i. m. 305. o. Rákóczy 1861-ben is indult az országgyűlési választásokon, de akkor alulmaradt a Felirati Párt jelöltjével szemben. *Ruszoly*: Országgyűlési képviselő-választások, i. m. 56. o. Rákóczy János (1821–1878) ügyvéd, a reformkorban aljegyző Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyében. 1848-ban a Kossuth vezette pénzügyminisztérium titkára lett, 1849 áprilisában pedig miniszteri tanácsos. A fegyverletétel után emigrált. Hazatérte után, 1861-ben Pest megye főjegyzője lett. *Szimyei*: Magyar írók, i. m. XI. k. 490. o.

¹¹⁴ *Toth*: Parteien und Reichstagswahlen, i. m. 241. o. Dulovics Ernő (1829–1885): A szabadságharc előtt a selmeci kincstári ügyészi hivatalnál volt gyakornok. 1849 tavaszán csatlakozott Görgey Ármint különítményéhez, 1850 és 1853 között a császári seregben szolgált. *Bona*: Hadnagyok, i. m. I. k. 342. o.

¹¹⁵ Perczelnek és Klapkának a honvédegyleti mozgalomban játszott szerepéről rövid ismertetést közöl: *Gratz Gusztáv*: A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918. I–II. k. Budapest, 1934. I. k. 50. o.;

A honvédegyleti mozgalom kibontakozásakor azonban több olyan kérdés is felmerült, amelynek megválaszolása során elkerülhetetlenek voltak a politikai nézetkülönbségekből adódó viták. A segélyezés ügyének megoldása például aligha nyerhette el a szélsőbal-tetszését. Miközben törvényjavaslatukat az országgyűlés meg sem tárgyalta, a honvédegyletek képviselőiben többen is részt vettek annak a hivatalnak a munkájában, amely végül tudomásul vette, hogy a kormány nem fogja az ország költségvetéséből rendszeres juttatásban részesíteni a nyomorgó honvédeket, hanem nagyrészt az uralkodó pár adományából juttat nekik meglehetősen csekély mértékű segélyt. Az önálló honvédsereg létrehozásával kapcsolatban Perczel által képviselt irányvonal szintén nem tükrözte a honvédegyletek központi vezetésében kialakult többségi véleményt. A tüzérség és a műszaki alakulatok hiányát még a balközép is sérelmezte az országgyűlésben,¹¹⁶ a szélsőbaloldaliak pedig már azon is felháborodtak, hogy a magyar országgyűlés hatáskörébe tartozó kérdést Bécsben, közözügyi tárgyalásokon vitatták meg.¹¹⁷ Mindezek mellett a politikailag ugyan önmagát semlegesnek valló, de a kormánypárthoz feltűnően lojális *A Honvéd* hangneme, vagy az 1867. október 6-ra, Aradra meghirdetett országos honvédegyülés betiltásának tiltakozás nélküli elfogadása is visszatetszést szülhetett a kossuthi eszmékhez kötődő honvédek körében. Utóbbit sejteti az is, hogy az október 6-án kivégzett mártírokról számos honvédegylet gyászmisével emlékezett meg, az aradi gyászmisére pedig az ország több különböző egyletéből érkeztek küldöttek.¹¹⁸

Az 1867 őszen egyhangúlag országos elnökké választott Perczel a szabadságharcban szerzett érdemei miatt mégis jelentős tekintélynek örvendett a honvédek körében, ezért a tevékenységét nyilvánvalóan rossz szemmel néző szélsőbaloldali választmányi tagok sem mertek támadást intézni közvetlenül ellene.¹¹⁹ Célpontjuk inkább az a Mikár Zsigmond főhadnagy lett, aki országos főjegyzőként és *A Honvéd* társszerkesztőjeként hűségesen és hathatósan támogatta Perczel törekvéseit. A *Magyar Ujság* tudósítása szerint, amikor az 1867. október 28–29-én tartott országos honvédegyülésen Stettner Tamás főhadnagy, buda-pesti választmányi tag¹²⁰ felvetette az addig a fővárosi honvédegylet és egyben ideiglenes központi bizottság jegyzőjeként tevékenykedő Mikár országos főjegyzővé választását, Somogyi Pál hadnagy¹²¹ az alapszabályok felolvasatására tett javaslatot. Perczel mégis elrendelte a szavazást, és Mikár főjegyzővé választását végül

Pach Zsigmond Pál: A dualizmus rendszerének első éve Magyarországon. In: Pach Zsigmond Pál: Történelemszemlélet és történettudomány. Budapest, 1977. 405. o.

¹¹⁶ Balla: A magyar királyi, i. m. 20. o.

¹¹⁷ *A Honvéd*, 1868. 16. sz. (április 20.) A Beniczky elnökletével összeülő országos központi választmány Perczel lépéseit elítélő április 8-i nyilatkozatának részletesebb tárgyalását lásd a következő fejezetben.

¹¹⁸ *A Honvéd*, 1867. 11. sz. (október 14.)

¹¹⁹ Perczel hazatérte, majd országos honvédegyleti elnökké választása után számos üdvözlő levelet kapott, a debreceni, az Abauj és a Kolozs megyei egylet tiszteletbeli választmányi taggá, a szegedi és a Vas megyei pedig tiszteletbeli elnökké választotta. OSZK Kézirattár, Fond 89/191. A tábormokot 1868 első hónapjaiban Szegedre, majd Nyíregyházára és Debrecenbe is meghívták a honvédek, és mindenütt lelkes tömeg fogadta. *Századunk*, 1868. 6. sz. (január 9.), 1868. 42. sz. (február 20.), 1868. 49. sz. (február 28.), 1868. 68. sz. (március 21.); *A Honvéd*, 1868. 2. sz. (január 13.)

¹²⁰ Stettner Tamás (1829–1885) pápai diákként 1848 tavaszán állt be az 1. honvédzászlóaljhoz. A fegyverletétel után besorozták a császári sereghez, 1853-ban leszerelték. *Bona: Hadnagyk*, i. m. III. k. 186. o.

¹²¹ Somogyi Pál (1814–1891) Somogy megyei földbirtokos, jogot végzett, a szabadságharc befejezésekor a komáromi várparancsnoksági irodán szolgált. *Bona: Hadnagyk*, i. m. III. k. 165. o.

négy-öt ellenszavazat mellett a többség támogatta.¹²² A Perczel mellett a későbbiekben is rendíthetetlenül kitartó szegedi honvédegyelet küldöttei az országos gyűlés után arról számoltak be egyletük választmányi tagjainak, hogy egyesek a honvédséget „a politica terére kívánják vezetni”, és ezért meg akarták buktatni Mikárt.¹²³ A fentiek a további fejleményekkel együtt nyilvánvalóvá teszik, hogy a Mikár félreállítására irányuló törekvés a szélsőbaloldali érzelmű választmányi tagoktól indult ki.

Mikár nem nyugodott bele az őt ért sérelembe, és 1867 novemberében kutatni kezdett az ügyvédként praktizáló Somogyi Pál hadnagy után a pest városi törvényszék és a királyi tábla iratai közt. Nem sokkal később pedig szintén egyfajta „magánnyomozásba” kezdett a pesti takarékpénztárnál Vidacs János pénzügyeit illetően. Ennek előzményeként meg kell említeni, hogy a buda-pesti honvédegyelet közgyűlése 1867. június 23-án háromtagú bizottságot állított fel az 1861-es pesti honvédegyelet számadásának megvizsgálására. A bizottság júliusban megállapította, hogy az akkori egyleti pénztáros, Vidacs több pénzt költött a honvéd ügyre, mint amennyit a választmány kiutalt számára, ezért a további számadás felelőssége alól felmentették, és köszönetet mondtak neki. Mikár, úgy tűnik, mégis abban reménykedett, hogy talál valami kompromittáló adatot Vidaccsal kapcsolatban, ám törekvése nem járt sikerrel. Ugyanakkor több honvédtársának elmesélt egy általa is csak hallomásból ismert híresztelést, amely szerint Vidacs 1866-ban jelentősebb összeget kapott Poroszországból, és azzal később nem tudott elszámolni.¹²⁴ Az igazság ezzel szemben az volt, hogy Vidacs 1866-ban és 1867-ben valóban kapott külföldről pénzeket, de nem Poroszországból, hanem Kossuth Lajostól.¹²⁵ A volt kormányzó soha nem kérdőjelezte meg Vidacs elszámolásait, és más források sem adnak okot arra, hogy a titkos szervezkedésekkel saját életét és szabadságát többször is kockára tevő szélsőbaloldali politikusról a kapott összegek magáncélú felhasználását feltételezzük. A szóbeszéd mindenesetre eljutott Vidacs fülébe is, aki 1868. január 6-án a honvédegyelet országos központi választmányának ülése elé vitte az ügyet, visszautasítva a gyanúsítást.¹²⁶

Az említett ülésen Perczel megállapította, hogy mivel a vita személyes természetű, nem tartozik a választmány hatáskörébe, és a vizsály „lovagias” elintézését javasolta az

¹²² *Magyar Ujság*, 1867. 174. sz. (október 29.)

¹²³ OSzK Kézirattár, Fond 89/209. Központi Honvéd Választmány felosztatásával kapcsolatos iratok 1867–1868. A szegedi honvédegyelet 1868. április 5-én tartott választmányi ülésének jegyzőkönyvéhez csatolt kísérőlevel. A szegedi honvédegyelet elnöke, Fluck Ferenc főhadnagy, a szabadságharc alatt Szegeden, a 3., majd a 122. honvédszászlóaljnál teljesített szolgálatot. *Bona: Hadnagyk*, i. m. I. k. 409. o. 1867-ben és 1868-ban egykori parancsnokához, Perczelhez írt leveleit bizalmas, baráti hangnem jellemzi. OSzK Kézirattár, Fond 89/209.

¹²⁴ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegyelet bizottságának jelentése a Mikár-ügyről, 1868. március 12.; OSzK Kézirattár, Fond 89/209. Mikár–Perczel, 1868. március 22.; *A Honvéd*, 1868. 11. sz. (március 16.) Az országos központi választmány ülésének jegyzőkönyve, 1868. február 10.

¹²⁵ Vidacs 1866 júniusának végén, tehát a porosz–olasz–osztrák háború idején, meglátogatta Kossuthot Olaszországban, majd hazatérése után „lázító” kiáltványokat nyomtatott és terjesztett Pesten. Kossuth a háború vége után is azon fáradozott, hogy pénzt juttasson be az országba Vidacsnak, mert tőle remélte leginkább, hogy erős mozgalmat szervez a szélsőbaloldali körökben. Vidacs 1867. február 10-re tüntetést szervezett a pesti belvárosban, amire végül nem került sor, de ugyanazon a napon „forradalmi” plakátok jelentek meg egyes fővárosi házak falain. *Farkas: „Az erős akarat...”,* i. m. 702., 703., 719. o. Kossuth 1867 nyarán a *Magyar Ujság* „szellemi emelésére” küldött pénzt Magyarországra, de azt Vidacs a pesti polgármester-választás előkészületeire költötte. MOL R 90. 4769. Szilágyi Virgil–Kossuth, 1867. augusztus 18.

¹²⁶ *A Honvéd*, 1868. 11. sz. (március 16.) Az országos központi választmány ülésének jegyzőkönyve, 1868. február 10. Vidacs Mikár ellen tett panaszát csak ekkor, a Perczel távollétében tartott február 10-i ülésen iktatták.

érintett feleknek.¹²⁷ Mikár ezek után párbajra hívta ki Vidacsot, arra hivatkozva, hogy az, befolyásával visszaélve, a honvédegyetek nyilvánossága elé vitt egy magántermészetű nézeteltérést. Segédjeként Vay László és Gorove Antal őrnagyokat nevezte meg, akikről a honvédség-nyilvánosság hivatalban betöltött tisztségük alapján sejthető kormánypárti elkötelezettségük. Vidacs két segédje ugyanakkor a függetlenségi eszmékhez kötődő Nagy Jenő és Sréter Lajos ezredesek voltak. Vidacs, mivel „honvédbecsületében” érezte sértve magát, továbbra is ragaszkodott a honvédegyleti vizsgálathoz, ezért visszautasította a párbajt, amire így nem került sor.¹²⁸

Vidacs követelésének engedve Beniczky Lajos alelnök február 10-re összehívta a központi választmány ülését. Ekkor sem Perczel, sem Klapka nem tartózkodott Magyarországon. Előbbi a már említett közösügyi tárgyalásokon vett részt Bécsben, utóbbi pedig még decemberben elutazott Franciaországban élő családjához.¹²⁹ Bethlen Olivér február 7-én kétségbeesett levélben értesítette Perczelt a fejleményekről, és arra kérte a tábornokot, hogy vagy tiltsa be az utasítása nélkül összehívott gyűlést, vagy „körvonalazza annak működési körét”.¹³⁰ A forrásokban nincs nyoma annak, hogy Perczel bármelyikre is kísérletet tett volna. Az ülést Beniczky azzal a megállapítással nyitotta meg, hogy Perczel hosszabb időre távozott, de az elnökséget mégsem adta át, ezért most a választmány többségének akaratából gyűltek össze. Az ülésen részt vevők ezek után határozatban szólították fel a tábornokot, hogy legközelebbi elutazása előtt adja át az elnöki jogkört valamelyik alelnöknek. A határozatot el is küldték Perczelnek Bécsbe.¹³¹

Az 1867 nyarán létrejött központi ideiglenes választmány hetente kétszer, állandó időpontokban ülésezett, majd az októberi országos honvédgyűlés után megalakult országos központi választmány november 8-i döntése szerint „az ülések összehívása... Perczel Mór tábornok úr belátására bízott”.¹³² Az alapszabály ugyanakkor kimondta, hogy az elnök akadályoztatása esetén az alelnökök is elláthatják az elnök teendőit.¹³³ Az ülést összehívó Beniczky szerepe a „Vidacs–Mikár-ügyben” mindenestre furcsának nevezhető. A szélsőballal nem rokonszenvező honvéd alezredest feltehetőleg nem pártpolitikai szempontok vezették, amikor alelnöki hatáskörét felhasználva teret engedett Vidacs és társai törekvésének. Perczel egy valószínűleg jóval később keletkezett feljegyzésében azt állította, hogy Beniczkyt Andrassy bérelte fel ellene.¹³⁴

¹²⁷ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegylet bizottsági ülésének jegyzőkönyve, 1868. február 13. *Pesti Napló*, 1868. 76. sz. (április 1.) Perczel 1868. március 29-én tartott beszédének teljes közzélése.

¹²⁸ HL VI. 14. 2. d. Gorove Antal és Vay László nyilatkozata, 1868. február 9.; OSzK Kézirattár, Fond 89/209. Mikár–Perczel, 1868. március 22.

¹²⁹ HL VI. 14. 1. d. A buda-pesti honvédegylet választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1867. december 19.

¹³⁰ OSzK Kézirattár, Fond 89/32. Bethlen–Perczel, 1867. február 7.

¹³¹ *A Honvéd*, 1868. 11. sz. (március 16.). Az országos központi választmány ülésének jegyzőkönyve, 1868. február 10. A Hadtörténelmi Levéltárban 1868-ból csak a buda-pesti honvédegylet bizottsági üléseinek és közgyűléseinek jegyzőkönyvei találhatóak meg. Az országos központi bizottsági üléseinek jegyzőkönyveit vagy jegyzőkönyvi kivonatait csak a korabeli sajtóból, elsősorban *A Honvéd* című lapból ismerjük, ezért hivatkozásainkban ezt tüntettük fel.

¹³² HL VI. 14. 1. d. A központi ideiglenes választmány ülésének jegyzőkönyve, 1867. július 14.; Az országos központi választmány ülésének jegyzőkönyve, 1867. november 8.

¹³³ *A Honvéd*, 1868. 16. sz. (április 20.) A magyar haza honvédegyeteihez. A központi választmány nyilatkozata. Pest, 1868. április 8.

¹³⁴ Beniczky Perczelhez intézett, 1868. március 24-én kelt rövid levelére a tábornok két megjegyzést írt rá.

A még saját párttársában is ellenséget látó tábornok gyanúját azonban semmilyen más forrás nem támasztja alá. A valósághoz talán közelebb áll az a feltételezés, hogy a honvédek mozgalmában annak 1867 tavaszi kibontakozása óta vezető szerepet játszó Beniczkyt inkább személyes ambíciói vezérelték, mert magát Perczelnél alkalmasabbnak érezte a honvédegyletek irányítására.¹³⁵

Az 1868. február 10-én tartott ülésen Mikár csak annyit ismert el az ellene felhozott vádakból, hogy valóban nyomozott a pesti takarékpénztárnál Vidacs, mint az 1861-es egylet pénztárnoka ellen. Az ülésen részt vevő választmányi tagok ezután felfüggesztették Mikárt főjegyzői állásából, és nyolc napot adtak neki, hogy egy öttagú bizottság előtt tisztázza magát.

A bizottság tagjai Horváth János ezredes, Patay István ezredes, Nagy Jenő ezredes, Földváry Albert alezredes és Vay László őrnagy voltak.¹³⁶ Patay, Vidacs szélsőbaloldali képviselőtársaként vett részt az országgyűlés munkájában, Földváry, Horváth és Nagy pedig már az 1861-es pesti honvédegyletben is szerepet vállaltak. Utóbbi kettő ráadásul Vidacshoz hasonlóan, illetve vele együtt részt vett az 1860-as évek titkos függetlenségi mozgalmában.¹³⁷ A vizsgálatot folytató öt személy közül tehát egyedül Vay állt Mikár mellett, így nem meglepő, hogy a bizottság végül Vidacsnak adott igazat.¹³⁸ Javaslatukra a központi választmány felszólította a felfüggesztett főjegyzőt, hogy adja át az országos központi honvédegylet hivatalos iratait és pecsétjét, valamint az általa őrzött honvédereklyéket. Miután Mikár ezt megtagadta, a választmány február 27-én tartott ülésén végleg felmentette őt országos főjegyzői tisztségéből. A főjegyzői teendőik ellátásával ideiglenesen Barsy József hadnagy aljegyzőt bízták meg.¹³⁹

Bethlen Olivér még Mikár felmentésének napján levélben értesítette Perczelt a történetről. Egyúttal véleményét is kifejtette arról, hogyan lehetne szerinte „ezen elmérgese-

Az egyikben Perczel azt állította, hogy Beniczkyt és Horváth Jánost Andrassy bérelte fel ellene. A másik szerint Beniczky, eltűnésének napján, vagyis 1868. július 16-án éppen Andrassynál volt „titkos misszió”, és Thaisz Elek, Pest rendőrkapitánya látta őt bérkocsiban a Lánchídon. A köztük lévő szoros összefüggés miatt valószínű, hogy a két, valóság tartalmát tekintve erősen kétséges megjegyzés egyszerre keletkezett. Mivel Thaiszt Perczel „akkori főkapitánynak” nevezi, a szöveg 1885 után íródhatott. OSzK Kéziratár, Fond 89/191. Beniczky–Perczel, 1868. március 24.

¹³⁵ Beniczky szerepének utólag különösen tragikus színezetet adott 1868 nyarán történt elrablása és meggyilkolása. Egy névtelen levélben egy haldokló honvéd találkozóra hívta, hogy fontos okmányokat adhasson át neki. Emiatt július 16-án Budára ment. A Lánchíd budai hídfőéig elkísérte a központi választmány akkori jegyzője, Dulovics Ernő is, onnan azonban az őt ott váró férfival ment tovább, és többé nem tért vissza. A rendőrség, amely egy névtelen levél nyomán kezdettől fogva politikai gyilkosságra gyanakodott, már másnap keresni kezdte, több honvédtisztet is kihallgattak, a nyomozás azonban nem járt sikerrel. Végül halászok találták meg holttestét szeptember 30-án, a Csepel-szigetnél, Tököl határában. Valószínűleg megfojtották, és holttestét a Dunába dobták, a tettest vagy tetteseket azonban nem sikerült felkutatni, így az indítékra sem derült fény. Temetését október 4-én Újpesten tartották. *Steier Lajos*: Beniczky Lajos élete, működése, halála. Magyarország újkortörténetének forrásai. Budapest, 1924. 119–127. o. Beniczky rejtélyes halála különösen kellemetlen helyzetbe hozhatta Perczelt, és tovább nehezíthette közéleti szerepvállalását.

¹³⁶ *A Honvéd*, 1868. 11. sz. (március 16.) Az országos központi választmány ülésének jegyzőkönyve, 1868. február 10.

¹³⁷ *Farkas*: A rendőrség és a magyar függetlenségi, i. m. 57. o. A későbbiekben mind a négyen aláírták a Perczelt elítélő nyilatkozatokat. (Lásd a következő fejezetben.)

¹³⁸ *A Honvéd*, 1868. 12. sz. (március 23.) Az országos központi választmány ülésének jegyzőkönyvi kivonata, 1868. február 22.

¹³⁹ *A Honvéd*, 1868. 10. sz. (március 9.). Az országos központi választmány ülésének jegyzőkönyve, 1868. február 27.

dett és gúny tárgyává vált szerencsétlen ügyet minden további perpatvar és hírlapi polémia nélkül megoldani”. Azt javasolta, hogy a tábornok nevezzen ki egy öttagú bizottságot, amely ítéletével lezárná a vitát.¹⁴⁰ Úgy tűnik azonban, hogy Perczel bécsi tartózkodása alatt nem kívánt a kérdéssel foglalkozni. Pedig a fejleményekről Mikár is beszámolt neki. A főjegyző egyik levelében „a központi választmány czége alatt tanácskozó néhány személyes ellenségének” tulajdonította leváltását, és egyoldalú eljárásról, valamint bosszúról írt. Egyúttal vitatta, hogy a választmány egy részének joga lenne leváltani őt.¹⁴¹ Az ellene felhozott vádakot később azzal utasította el, hogy azok részben magántermészetű, személyes ellentéteket vittek a választmány elé, részben pedig nem bizonyíthatók. A Somogyi elleni nyomozásról saját állítása szerint senkinek sem beszélt. Vidacs pénzügyei utáni kutakodásait pedig azzal próbálta menteni, hogy azok semmilyen eredménnyel nem jártak. Egyúttal megjegyezte, hogy Vidaccsal való személyes – az állítólagos poroszországi pénzekkel kapcsolatos –, nézeteltérését ő Perczel javaslatának megfelelően párbajjal akarta elintézni.¹⁴² A központi választmány jegyzőkönyveit és pecsétjét elküldte Bécsbe a tábornoknak, az ereklyéket pedig a Nemzeti Múzeumban helyezte letétbe.¹⁴³ Így hiába jelent meg március elején lakásán Patay vezetésével és rendőri erősítéssel egy honvédegyleti küldöttség, Mikár csak a tértivevényeket adta át nekik.¹⁴⁴

Időközben a buda-pesti honvédegylet, melynek Mikár tiszteletbeli jegyzője volt, szintén vizsgálni kezdett az ügyben. Ennek vezetésében azonban többségben voltak a kormányhoz és Mikárhoz közel álló honvédek, ezért szinte azonnal vita alakult ki köztük és az országos központi választmány közt. A Klapka távollétében, Gorove Antal őrnagy, alelnök vezetésével február 13-án – tehát Mikár felfüggesztése után három nappal – tartott bizottmányi ülésen a buda-pesti honvédegyletet a központi választmányban képviselő két tag egyike, a Mikárt 1867 októberében országos főjegyzőnek ajánló Stettner Tamás főhadnagy beszámolt az országos vezetés döntéséről. Helytelenítette, hogy a központi választmány ülését Perczel utasítása nélkül hívták össze, és a tábornok korábbi véleményére hivatkozva elítélte Mikár felfüggesztését. Mindezek miatt tiltakozásul társával, Komáromy Lajos hadnaggyal együtt lemondtak központi választmányi képviselőségükről. A buda-pesti honvédegylet bizottmánya pedig ezek után úgy döntött, hogy hivatalosan kéri a központi vezetéstől a Mikár ügyében keletkezett összes iratot.¹⁴⁵ A fővárosi egylet választmánya csak február végén kapta meg a kért iratokat, ami miatt megütközését fejezte ki, mert szerintük azokhoz azonnal, külön kérés nélkül hozzá kellett volna jutniuk.¹⁴⁶ Az

¹⁴⁰ OSzK Kézirattár, Fond 89/32. Bethlen–Perczel, 1868. február 27.

¹⁴¹ OSzK Kézirattár, 89/209. Mikár–Perczel, 1868. március 8.

¹⁴² OSzK Kézirattár, Fond 89/209. Mikár–Perczel, 1868. március 22.

¹⁴³ OSzK Kézirattár, Fond 89/209. Mikár jelentése Perczelnek, 1868. március 22. A leváltott főjegyző tételben felsorolta az ereklyéket: 7 db honvédszászló, 6 db honvédszalag, 1 db zászlókorona, 40 db pecsétnyomó, 1 db tábori pénztári ládakulcs, 1 db bélyegvas.

¹⁴⁴ Uo. Fond 89/209. Mikár–Perczel, 1868. március 22. (Mikár több levelet, illetve jelentést is írt Perczel számára 1868. március 22-i keltezéssel.)

¹⁴⁵ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegylet bizottmányi ülésének jegyzőkönyve, 1868. február 13.

¹⁴⁶ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegylet bizottmányi ülésének jegyzőkönyve, 1868. február 20. Az országos központi választmány nevében Horváth János és Barsi József 1868. február 16-án levélben jelezték a budapestieknek, hogy az iratok kiadásáról a legközelebbi ülésük fog dönteni. HL VI. 14. 2. d.

országos központi vezetés viszont amiatt háborodott fel, hogy a buda-pestiek egy hatáskörükön kívül eső kérdésben akarnak állást foglalni.¹⁴⁷

A buda-pesti honvédegylet választmánya a Mikár ellen felhozott vádak megvizsgálására február 27-én jelölt ki bizottságot, amely március 12-re készült el jelentésével.¹⁴⁸ A bizottság megállapította, hogy a poroszországi pénzekkel kapcsolatos vád személyes ügy, a takarékpénztári nyomozás nem járt eredménnyel, a Somogyi utáni kutatással pedig Mikár kötelességét teljesítette, mert a honvédbecsületet érintő kérdésekben el kell járni.¹⁴⁹ A fővárosi honvédegylet ezért megerősítette Mikárt tiszteletbeli jegyzői minőségében, és egyúttal rábízta az egyleti iroda vezetését.¹⁵⁰

A politikai harc folytatása: Perczel ellehetetlenülése

Perczel, miután hazatért Bécsből, március 25-re összehívta az országos központi választmány ülését. Megnyitó beszédében elmondta, hogy elutazása előtt több választmányi taggal is beszélt arról, hogy „a currens dolgok praesidentialiter fognak elintéztetni”. Éppen ezért kérte az elnökség átadásának elmaradását rögzítő határozat törlését a jegyzőkönyvből. Közlése szerint Mikár beadta neki lemondását,¹⁵¹ és arra kérte a választmányt, fogadják ezt el, mert így nem kényszerül arra, hogy a korábbi felmentés jogszerűségét vitassa. Amikor azonban megpróbálta jegyzőkönyvbe vetetni Mikár lemondásának elfogadását, a főjegyzőt korábban felmentő tagok hevesen tiltakoztak. A jelenlévő 24 honvédtisztből 16 megszavazott egy határozatot, amely kimondta, hogy nem a tábornok parancsszava, hanem a választmány többsége dönt a kérdésekben. Ezt azonban Perczel nem engedte jegyzőkönyvvezetni. A kis híján tettelegességgig fajuló ülés végül botrányba fulladt, és eredménytelenül zárult.¹⁵² Az esemény mégis a honvédegyleti mozgalom vezetésében korábban is meglévő feszültségek felszínre kerülése miatt kibontakozó háború fontos állomásának tekinthető. Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy a vita túllépett a Vidacs–Mikár-ügyön, és Perczel, valamint a szélsőbaloldali, vagy valamilyen okból hozzájuk csatlakozó választmányi tagok közti hatalmi harccá szélesedett.

Másnap, március 26-án 16 választmányi tag levélben követelte Perczeltől, hogy hívjon össze újabb központi választmányi ülést „sürgős teendőik elintézésére”.¹⁵³ A tábor-

¹⁴⁷ *A Honvéd*, 1868. 12. sz. (március 23.) Az országos központi választmány ülésének jegyzőkönyvi kivonata, 1868. február 22.

¹⁴⁸ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegylet bizottsági üléseinek jegyzőkönyve, 1868. február 27. és március 12.

¹⁴⁹ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegylet bizottságának jelentése a Mikár-ügyről, 1868. március 12.

¹⁵⁰ OSzK Kézirattár, Fond 89/209. Mikár–Perczel, 1868. március 22.

¹⁵¹ Mikár az egyik 1868. március 22-én kelt levelében valóban felajánlotta Perczelnek a főjegyzői tisztségről való lemondását. OSzK Kézirattár, Fond 89/209. Mikár–Perczel, 1868. március 22.

¹⁵² *A Honvéd*, 1868. 14. sz. (április 6.); *A Hazánk* tudósítása az ülésről.; *A Honvéd*, 1868. 16. sz. (április 20.) A magyar haza honvédegyleteihez. A központi választmány nyilatkozata, Pest, 1868. április 8. Az előbbi tudósítás Perczel irányába részrehajló, az utóbbi nyilatkozat viszont a tábornokot elítélő választmányi tagoktól származik. *A Hazánk* Perczel józan, békülékeny hangnemét emeli ki, és a választmányi tagokat, elsősorban Rákóczy Jánost teszi felelőssé az indulatok elszabadulása miatt. A nyilatkozat ezzel szemben Perczel „asztalverésben és parancsszavakban kitörő indulatrohamairól” ír. Az ülésen Beniczky nem vett részt, mert mint egy nappal korábban jelezte Perczelnek, a „felföldi” vasútvonallal kapcsolatos tanácskozáson kellett részt vennie. OSzK Kézirattár, Fond 89/191. Beniczky–Perczel, 1868. március 24.

¹⁵³ OSzK Kézirattár, Fond 89/209. A központi választmány–Perczel, 1868. március 26. Az aláírók: Nagy

nek azonban nem tett eleget a felszólításnak, mert nyilvánvalóan tisztában volt azzal, hogy a vele szemben ellenséges közegben nem fogja tudni keresztülvinni akaratát. Éppen ezért inkább a buda-pesti honvédegyelet március 29-én tartott közgyűlésén fejtette ki álláspontját. Meglehetősen hosszú és csapongó beszédében, amelyet feltehetőleg igen zaklatott kedélyállapotban írt, magára és az egész honvédegyeleti mozgalomra nézve is súlyos következményekkel járó kijelentéseket tett. Bevezetesként a hazáért hozott áldozatait és a 18 évi száműzetés gyötrelmeit ecsetelte, még arra is kitért, hogy szegény ember és 13 élő gyermek apja.¹⁵⁴ Kijelentette, hogy amióta hazatért, igyekezett a békét fenntartani a honvédegyeleti mozgalmon belül, és egyúttal küzdött az önálló honvédsereg felállításáért. Röviden utalt a Vidacs–Mikár-ügyre, és arra, hogy bécsi tartózkodása idején a választmány igaztalanul róta őt meg, mert ő szükségtelennek ítélte bármilyen ülés összehívását. A beszéd második felében világossá tette, hogy Mikár felmentésének és az ő megtámadásának véleménye szerint politikai okai voltak. Egyértelműen a szélsőbaloldalra hárította a felelősséget, és közölte: „itt igenis Kossuth személye van a játékban”. Ennek ürügyén pedig hosszasan taglalta Kossuth múltbeli „bűneit” „a leggyengébb és legnyomorultabb kormányzónak” nevezve őt. Elmondta például, hogy miközben ő fáradtságot nem kímélve sereget szervezett a szabadságharc kirobbanásakor, és felvette a küzdelmet Jellačić katonáival, addig Kossuth Szegedre menekült.¹⁵⁵ Az emigrációs időszakra rátérve azt állította, hogy Vidinben a volt kormányzó jött hozzá bocsánatot kérni, majd Kossuth állítólagos pénzügyi visszaéléseit részletezte. Utalt az angliai bankóperre, valamint az olasz és a porosz kormánytól kapott, és szerinte elpazarolt pénzekre. Később azt is a volt kormányzó szemére vetette, hogy visszautasította a „béke emberének”, Deák Ferencnek a feléje nyújtott jobbát, elítélte a szélsőbalhoz kötődő demokrata köröket, majd ismét visszatért Mikár felmentésének körülményeire. Végül kijelentette, hogy felosztatja a honvédegyelet országos központi választmányát, mert azon belül olyan ellentétek alakultak ki, amelyek ártanak a honvédügynek.

A beszédet folyamatos közbekiabálások kísérték, ami miatt Perczel, és a közgyűlésen elnöklő Gorove Antal önmagy többször is rendre utasította a hallgatóságot. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a jelenlévők közül Patay, Rákóczy, Dienes Lajos, Vidacs és Nagy Jenő tiltakoztak Perczel döntése ellen, mert úgy gondolták, a választmány felosztatásához csak az országos gyűlésnek van joga. Vitatták azt is, hogy a fővárosi egyletnek bármiféle jogköre lenne ebben az ügyben. A buda-pesti honvédegyelet közgyűlése, Gorove indítványára, általános többséggel mégis elfogadta a tábornok bejelentését. A „Pesti Napló” beszámolója szerint a gyűlés résztvevői végül megéljenezték, és a vállukon vitték ki Perczelt.¹⁵⁶

Jenő, Nizsalovszky Andor, Dulovics Ernő, Sréter Lajos, Patay István, Földváry Albert, Clementis Gábor, Virág Gedeon, Rákóczy János, Degré Ignác, Sántha Péter, Vidacs János, Somogyi Pál, Dienes Lajos, Kühnel Ignác, Kiss Miklós.

¹⁵⁴ Perczelnek néhány héttel korábban született egy fia. *Pesti Napló*, 1868. 62. sz. (március 14.) Ugyanezen év június 4-én 22 évesen, tüdőbajban meghalt Irma nevű lánya. *A Nép Zászlója*, 1868. 23. (június 6.)

¹⁵⁵ Kossuth 1848 szeptemberének utolsó és októberének első napjaiban Csongrád megyében volt toborzó-körúton, amelynek hatására több tízezer népfelkelő csatlakozott a sereghez. Kossuth azzal is számolt, hogy ha Jellačić elfoglalja a fővárost, Szeged központtal folytathatják az ellenállást. *Erdődy*: „Én csak fátklyatartó voltam”, i. m. 130. o.; *Hermann*: Kossuth és a magyar hadügy, i. m. 162. o.

¹⁵⁶ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegyelet közgyűlésének jegyzőkönyve, 1868. március 29.; *Pesti Napló*, 1868. 76. sz. (április 1.) Perczel beszédének teljes közlése.

Április 2-án Perczel egy, az előbb ismertetett beszédénél lényegesen higgadtabb hangvételű és összeszedettebb kiáltványt adott ki „A magyarországi összes honvédegyletekhez”. Ebben megismételte a felosztatás tényét, és indokolta is azt. Kifejtette, hogy az országos központi választmány egy része saját politikai céljait szem előtt tartó, és a honvédség ügyére nézve káros eljárást folytatott, amit ő hazafiatlan cselekedetnek tart. Éppen ezért semmisnek nyilvánította a központi választmány február 10. után hozott döntéseit, és felkérte a buda-pesti egylet bizottmányát, hogy hívjon össze országos honvédgyűlést. Végül kijelentette, hogy ő továbbra is a honvédség ügyét kívánja szolgálni.¹⁵⁷

A központi választmány többsége természetesen nem nyugodott bele Perczel jogilag amúgy is vitatható döntésébe, ezért Beniczky április 4-re összehívta ülésüket. A megjelenetek visszautasították a felosztatást, és úgy határoztak, hogy május 4-re országos honvédgyűlést hívnak össze.¹⁵⁸ Április 8-án ennek értelmében tettek közzé sajtónyilatkozatot, melyben kifejtették, miért tartják elfogadhatatlannak Perczel lépéseit. Felszólították az ország honvédegyleteit, hogy ezentúl Beniczkyvel tartsák a kapcsolatot, és vegyenek részt az országos honvédgyűlésen, mert csak az dönthet a központi választmány további sorsáról.¹⁵⁹

A honvédegyleti mozgalom vezetésében dúló háború mind a volt honvédek, mind a polgári közvélemény körében óriási nyilvánosságot kapott, miután a *Pesti Napló* és a *Századunk* – tehát két Perczellel rokonszenvező lap –, közölte a tábornok március 29-én elmondott beszédét.¹⁶⁰ A hirtelen megnövekvő érdeklődésről a *Századunk* a következőképpen írt: „Perczel beszéde a fővárosban roppant szenatiót okozott. Nyomdánk valóságos ostrom alatt volt, s a reggel nyomtatott tömeges példányok alig másfél óra alatt kelttek el”.¹⁶¹ A függetlenségi *Magyar Ujság* cikkírója is megjegyezte, igaz meglehetősen gúnyos hangnemben, hogy Perczel beszédét április első napjaiban „úton-útfélen osztogatták”.¹⁶² Természetesen más tekintetben is tetten érhető volt az egyes lapok politikai elkötelezettsége és a honvédegyleti vita tálalása közti kapcsolat. A *Pesti Napló* és a *Századunk* viszonylag kis terjedelemben foglalkozott a kérdéssel, és került Perczel beszédének és lépéseinek értékelését. Ehelyett inkább beszámolt a tábornoknak küldött támogató nyilatkozatokról, illetve arról, milyen lelkes fogadtatásban volt része az április elején Székesfehérvárra és Veszprémbe látogató Perczelnek.¹⁶³ A *Hon* április 2-án cikket közölt Perczel beszédéről, amelyben a szerző elismerte ugyan a tábornok érdemeit, de el-

¹⁵⁷ OSzK Kézirattár, 89/198. *Perczel Mór*: A magyarországi összes honvédegyletekhez. 1868.

¹⁵⁸ *A Honvéd*, 1868. 14. sz. (április 6.)

¹⁵⁹ *A Honvéd*, 1868. 16. sz. (április 20.) A magyar haza honvédegyleteihez. A központi választmány nyilatkozata, Pest, 1868. április 8. Az aláírók: Beniczky Lajos, Horváth János, Nagy Jenő, Nizsalovszky Andor, Dulovics Ernő, Sréter Lajos, Patay István, Földváry Albert, Clementis Gábor, Virág Gedeon, Rákóczy János, Degré Ignác, Sántha Péter, Vidacs János, Somogyi Pál, Dienes Lajos, Kiss Miklós, Hauser Károly, Toldy Lipót, Sebő Antal, Muhoray Béla, Adamy Rezső, Barsy József (ideiglenes jegyző), Kühnel Ignác (Buda és Óbuda honvédegyletének képviselőjében), továbbá három vidéki honvédegyleti küldött (Szentkereszty Zsigmond, Csiky Sándor és Tuczenhaler Lajos). Az ekkor 29 tagból álló országos központi választmánynak tehát 22 tagja írta alá a nyilatkozatot.

¹⁶⁰ A beszédet követő napok sajtóvisszhangjáról lásd még: Vajda János összes művei, i. m. VI. k. 541–545. o.

¹⁶¹ *Századunk*, 1868. 76. (április 1.)

¹⁶² *Magyar Ujság*, 1868. 79. (április 4.)

¹⁶³ *Pesti Napló*, 1868. 79. sz. (április 4.), 1868. 81. sz. (április 7.), 1868. 82. sz. (április 8.); *Századunk*, 1868. 79. sz. (április 4.), 1868. 80. sz. (április 5.), 1868. 83. sz. (április 9.), 1868. 87. sz. (április 15.), 1868. 93. sz. (április 22.)

ítélte Kossuth megtámadását, „fájdalmasnak” nevezve az ügyet.¹⁶⁴ *A Nép Zászlója* igen jelentős terjedelemben foglalkozott a honvédegyletek vezetésében kirobbant harccal, és a legkevésbé sem kímélte Perczelt. Nagy számban jelentetett meg Perczelt elítélő, többnyire a vidéki honvédegyletektől érkezett leveleket, nyilatkozatokat, és idézte az élelapokban róla megjelent gúnyos versikéket.¹⁶⁵

A szintén szélsőbaloldali *Magyar Ujság* április 5-én kivonatokat közölt Perczel beszédéből,¹⁶⁶ továbbá április 1-én, április 4-én és április 10-én vezércikkekben foglalkozott az eseménnyel.¹⁶⁷ A cikkek végén aláírás nem szerepel, de az első két esetben feltételezhetjük, a harmadikban pedig – mivel az önálló röpiratként is megjelent – biztosan tudjuk, hogy a szerző Vajda János volt. Vajda természetesen elítélte Perczel Kossuth elleni „merényletét”, és április 10-én közölt cikkében az egész nemzet, a nemzeti múlt meggyalázásaként értékelte azt. Egyértelművé tette, hogy a tábornokot a Deák-párt eszékezőnek tartja, ezért nemcsak Perczel személyét, de a kormányt is támadta írásában. Többször visszatérően hangsúlyozta, hogy mekkora károkat okoz ez az esemény Magyarország külföldi megítélésében.¹⁶⁸

Külön figyelmet érdemel a honvédegyletek hivatalos lapjának, *A Honvédnek* a magatartása. A Perczelt korábban feltétel nélkül támogató szerkesztő, Bethlen Olivér alezredes¹⁶⁹ – nyilván tekintettel a lapot vele együtt szerkesztő Mikárra is – egy ideig jobbnak látta hallgatni a központi vezetésben kialakult helyzetről. A központi választmány ülésének jegyzőkönyveit vagy annak kivonatait korábban rendre közlő lap március 9-én csak Horváth János alelnök határozott kérésére kezdte el ismertetni a Vidacs–Mikár-ügyre vonatkozó hivatalos iratokat. Az addigi hallgatást Bethlen Horváthhoz írott nyílt levelében indokolta: kifejtette, hogy a honvédugyre károsnak tartja a bajtársak közt kialakult viszálykodás nyilvánosság elé tárását.¹⁷⁰ Ennek ellenére a továbbiakban, vélemény hozzáfűzése nélkül, visszamenőleg közölte a központi választmány és a buda-pesti bizottmány februári üléseinek jegyzőkönyveit. Ugyanígy járt el a márciusban és áprilisban a honvédegyleti mozgalommal kapcsolatban keletkezett hivatalos iratokkal is.¹⁷¹

Április elején maga Kossuth is értesült Perczel ellene indított támadásáról. A beszéd pontos tartalmáról azonban csak a hónap közepén szerzett tudomást, amikor az akkor még emigrációban élő Simonyi Ernő elküldte neki a *Pesti Napló* április elsejei számát. Simonyit erre a szívességre a szintén Kossuth bizalmi köréhez tartozó emigráns, Irányi Dániel¹⁷² kérte fel, aki ekkor már egy ideje igyekezett rávenni a volt kormányzót, hogy ő

¹⁶⁴ *A Hon*, 1868. 77. sz. (április 2.)

¹⁶⁵ *A Nép Zászlója*, 1868. 15. sz. (április 11.), 1868. 16. sz. (április 18.), 1868. 18. sz. (május 2.) Az élelapok közül a *Ludas Matyi* 1868/14. (április 5.) és a *Bolond Miska*, 1868/15. (április 12.) száma közölt gúnyverset Perczetről.

¹⁶⁶ *Magyar Ujság*, 1868. 80. sz. (április 5.)

¹⁶⁷ *Magyar Ujság*, 1868. 76. sz. (április 1.), 1868. 79. sz. (április 4.), 1868. 84. sz. (április 10.)

¹⁶⁸ Vajda János összes művei, i. m. VI. k. 223–231. o.

¹⁶⁹ „Mindig igyekszem az általam követett irányban működni, és előttem az utat egyenetleni” – írta Bethlen Perczelnek 1868. január 27-én. OSzK Kézirattár, Fond 89/32.

¹⁷⁰ *A Honvéd*, 1868. 10. sz. (március 9.)

¹⁷¹ Az említett eseményektől aligha függetlenül a központi választmány számvizsgálatot kezdeményezett *A Honvédnél*. Uo., 1868. 10. sz. (március 9.)

¹⁷² Simonyi Ernőt 1868 áprilisában, Kossuth ajánlására, a német-üröghi választókerület országgyűlési képviselőjévé választották. Irányi Dánielt 1867 novemberében, majd 1868 novemberében, szintén Kossuth ajánlá-

maga cáfolja meg hírlapi cikkben Perczel ellene felhozott vádjait.¹⁷³ Kossuth ezt elutasította, feltehetőleg azért, mert aligha tudta volna elkerülni a Perczel esetében is visszatetszést keltő „öndicsőítés” látszatát. Még a Perczel-beszéd tartalmának megismerése előtt beszámolót írt Irányinak a tábornoknak az emigráció időszakában vele szemben tanúsított magatartásáról. Irányi ezeket az ismereteket felhasználva írta meg a *Magyar Ujság* április 25-i és 26-i számában megjelent kétrészes cikkét. Ebben visszautasította a volt kormányzó pénzkezeléssel kapcsolatos állítólagos visszaéléseinek vádját, majd kitért Perczel 1859-ben és 1866-ban mutatott viselkedésére, amely lehetetlenné tette a tábornok részvételét a magyar függetlenség kivívását célzó szervezkedésekben.¹⁷⁴

Kossuth április 17-én ugyancsak Irányinak küldött hosszú jegyzeteiben pontról pontra leírta álláspontját a Perczel beszédében az ő szabadságharc alatti magatartásával kapcsolatban elhangzott vádakra.¹⁷⁵ Ezek az érvek Áldor Imrének, *A Nép Zászlója* szerkesztőjének 1868 megjelent, *Kossuth és Perczel* címet viselő könyvében kerültek a nyilvánosság elé.¹⁷⁶ A könyv legnagyobb részét Áldor Kossuth védelmében írt vitairata teszi ki. A szélsőbaloldali lap szerkesztője kivonatossan közölte Perczel általa „hírhedtnek” nevezett beszédét, majd válaszolt annak a szabadságharc időszakára vonatkozó állításaira. Részletesen, korabeli dokumentumokat idézve kifejtette például, miért hamis az az állítás, hogy a honvédsereget Perczel, és nem Kossuth teremtette. Ugyancsak hosszasan taglalta Perczelnek a szabadságharc alatt elkövetett hadvezetési hibáit, szembeállítva azokat Görgei tehetségével. Írásában többször is minősítette mind Perczel, mind Kossuth személyiségét. A volt kormányzót egyebek mellett „nemes lelkűnek”, a haza „utolsó napszamosának” és „lángelmű vezetőnek” nevezte,¹⁷⁷ miközben Perczelről megállapította, hogy „érdemei daczára sem oly nevezetes egyéniség, ki a dolgok menetére elhatározó befolyással lehetett volna ’48-ban, vagy lehetne most ’68-ban”.¹⁷⁸ Már könyve elején is utalt arra, hogy a tábornok valójában csak eszköz azok kezében, akik magukhoz édesgették, majd felszították gyűlöletét.¹⁷⁹ Ezzel legalább részlegesen felmentette Perczelt, és kimondatlanul is a kormányon lévőkre hárította a felelősséget a honvédegyleti mozgalom vezetésében kirobbant harc miatt. A műhöz Áldor két függelék is csatolt: Irányinak a *Magyar Ujság*ban megjelent cikkét,¹⁸⁰ valamint a honvédegyletek országos központi választmányának április 8-i nyilatkozatát.¹⁸¹

sára, Pécs országgyűlési képviselőjévé választották meg. Hazatérvén mindketten a szélsőbal által alapított ’48-as Pártban folytatták pályafutásukat. *Szabó Csilla*: Függetlenségi elvek – gyakorlati kompromisszumok. Irányi Dániel, Simonyi Ernő és Helfy Ignác emigráció utáni beilleszkedése. *Valóság*, 1993/10. sz. 55–56. o.

¹⁷³ MOL R 90. 4946. Irányi–Kossuth, 1868. április 6., 4952. Irányi–Kossuth, 1868. április 11., 4972. Irányi–Kossuth, 1868. április 16.

¹⁷⁴ *Magyar Ujság*, 1868. 96. sz. (április 25.), 1868. 97. sz. (április 26.) Vö.: *Kosáry*: Perczel Mór, i. m. 320–321. o.; *Szekfü Gyula*: Az öreg Kossuth 1867–1894. In: Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. Szerk.: *I. Tóth Zoltán*. I–II. k. Budapest, 1952. II. k. 360. o. Irányi már korábban válaszolt Perczel demokrata körökkel kapcsolatos vádjaira. *Magyar Ujság*, 1868. 84. sz. (április 10.)

¹⁷⁵ MOL R 90. 4957. Kossuth–Irányi, 1868. április 17. (Jegyzetek.)

¹⁷⁶ *Áldor Imre*: Kossuth és Perczel. Pest, 1868.

¹⁷⁷ Uo. 16., 47–48., 63. o.

¹⁷⁸ *Áldor Imre*: Kossuth és Perczel. Pest, 1868. 52. o.

¹⁷⁹ Uo. 1–5. o.

¹⁸⁰ Uo. 68–86. o.

¹⁸¹ Uo. 86–94. o.

Kossuth hívei tehát Perczel több túlzást és csúsztatást tartalmazó, és a közvélemény többsége által minden bizonnyal botrányosnak tartott beszéde után igyekeztek a nyilvánosság eszközeivel lehetetlenné tenni a tábornok további honvédegyleti működését. A honvédegyleti mozgalmon belül ugyanakkor többen is békíteni próbáltak. Klapka a buda-pesti honvédegylet bizottmányának április 14-i ülésén arra kérte a többi honvédegyletet, hogy ne küldjenek képviselőket a május 4-i országos gyűlésre, vagy ha mégis, fogadják el a központi választmány feloszlását. Az egyik jelenlévő indítványára ugyanakkor bejegyeztet, hogy kérjék fel Perczelt elnöki működésének felfüggesztésére.¹⁸² Bethlen Olivér alezredes, *A Honvéd* pusztán tényközlésekre vonatkozó addigi gyakorlatát megtörve, április 20-án cikket közölt *Kossuth és Perczel* címmel. Ebben méltatta ugyan a tábornoknak a szabadságharc alatt szerzett érdemeit, majd a kiegyezés után az önálló honvédsereg ügyében tett erőfeszítéseit, de elítélte Kossuth személyét „gyalázó” kijelentéseit. Azt javasolta, hogy a honvédegyletek továbbra is ismerjék el Perczelt vezetőjüknek az önálló honvédsereg kérdésében, és nyilatkoztassák ki, hogy szervezeteik nem politikai klubok, a tábornok pedig hagyjon fel a „Kossuth elleni agitatioval”.¹⁸³ Április 27-én Vetter Antal szintén *A Honvéd* című lapban megjelent cikkében azt ajánlotta, hogy a honvédegyletek válasszanak egy öttagú, magas rangú tisztekből álló bizottságot, amely a továbbiakban érdekeiket képviseli.¹⁸⁴ Bethlen, Klapka és Vetter egyaránt felhívta a honvédek figyelmét arra, hogy meglehetősen szerencsétlennek tartják az önálló magyar hadsereg tervének tárgyalása közben kirobbant viszályokat, ezért azok minél hamarabbi lezárására szólítottak fel. A figyelmeztetés nem volt alaptalan, hiszen a honvédsereg felállítására irányuló törekvéseket egyaránt gyengítette a honvédegyleti mozgalom egységének megbomlása, illetve Perczel személyes kudarca.

A honvédegyleti mozgalom jövőbeni egységének és irányításának sorsa alapvetően a honvédegyletek döntésein múlott. Az ország egyletei április folyamán tartott bizottmányi üléseiken foglalkoztak a honvédegyleti mozgalom vezetésén belül kialakult helyzettel. Határoztak arról, hogyan viszonyulnak a Mikár-ügyhöz, Perczel beszédéhez és a központi választmány feloszlásához, illetve képviseltetik-e magukat a május 4-re összehívott országos gyűlésen. Számos egylet elküldte jegyzőkönyvét Perczelnek, a Beniczky vezetése alatt álló központi választmánynak, továbbá a sajtóban is közzétette álláspontját. A rendelkezésre álló iratok alapján elmondható, hogy háromféle álláspontot különböztethetünk meg. A Perczel mellett egyértelműen kiálló egyletek többnyire azzal érveltek, hogy a központi választmány a Mikár-ügyben túllépte hatáskörét, mert személyes természetű ügyet tárgyalt, és ráadásul az országos gyűlés által választott főjegyzőt nem volt joga leváltani. Egyesek azt is hangsúlyozták, hogy a központi választmány nem hatalom, csak „közvetítő közeg”, és utaltak a szélsőbaloldali választmányi tagok politikai színezetű törekvéseire.¹⁸⁵ Az egyletek egy másik csoportja viszont elítélte Perczel Kos-

¹⁸² HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegylet ülésének jegyzőkönyve, 1868. április 14. Klapka februárban visszatért Magyarországra, majd márciusban Szabadkára utazott a tervezett Duna–Tisza-csatorna ügyében, ezért nem vett részt a buda-pesti honvédegylet március 29-i közgyűlésén sem. *A Honvéd*, 1868. 10. sz. (március 9.) Április 14-én levélben jelezte Perczelnek, hogy az aznapi fővárosi honvédegyleti ülésen békíteni próbál majd, és éppen ezért a távolmaradást ajánlotta tábornoktársának, aki ezt a jegyzőkönyv tanúsága szerint meg is fogadta. OSzK Kézirattár, Fond 89/78. Klapka György Perczel Mórhoz. Klapka–Perczel, 1868. április 14.

¹⁸³ *A Honvéd*, 1868. 16. sz. (április 20.)

¹⁸⁴ *A Honvéd*, 1868. 17. sz. (április 27.)

¹⁸⁵ OSzK Kézirattár, Fond 89/209.

suth elleni kirohanását, és azt hangsúlyozta, hogy a tábornok önkényesen járt el, amikor feloszlatta a központi választmányt.¹⁸⁶ Számos honvédegylet ugyanakkor nem kívánta elkötelezni magát egyik vagy másik oldalon, hanem inkább a mozgalom megosztottságának felszámolását sürgette.¹⁸⁷

Azt, hogy az ország honvédegyletei milyen arányban képviselték az említett álláspon-
tokat a jelenleg ismert források alapján nehéz megállapítani. Leginkább a jórészt Perczel
iratai közt fennmaradt, többségében a tábornokot támogató 12 egyesület nyilatkozatát is-
merjük, ez azonban – a későbbi fejlemények tükrében – biztosan nem tekinthető jellem-
ző véleménynek a honvédek körében. A Beniczkyhez küldött iratokról csak közvetett
adataink vannak, a sajtóban pedig sokszor pontatlan, egymásnak és más forrásoknak el-
lentmondó hírek jelentek meg. Nehezíti az arányok megállapítását az is, hogy az egyes
egységeken belül is viták dúltak, és többféle álláspont ütközött egymással. A honvédegy-
letek állásfoglalásáról jóval világosabb, és a mozgalom szempontjából döntő jelentőségű
képet adott a május 4-én megtartott országos honvédegyűlés.

1868. május 4-én ismét a budai nyári színpadon tartották a honvédegyleti mozgalom
rendkívüli országos gyűlését, amelyre 53 egyesület küldte el képviselőit. A nyitóbeszédet tartó
Beniczky a tárgy ismertetése után arra kérte a jelenlévőket, hogy a gyűlés levezetésére vá-
lasszanak más elnököt, mert ő személyes érintettsége miatt nem akarja befolyásolni a dön-
tést. A küldöttek Máriássy János ezredest bízták meg ezzel a feladattal. Minthogy többnyire
a Beniczky vezette központi választmányt támogató egyesületek képviseltették magukat a
gyűlésen, a beszédek is a Perczelt elítélő érvek határozták meg. A jelenlévők túlnyomó
többsége – 47 egyesület küldöttei – végül úgy határozott, hogy a honvédegyletek központi vá-
lasztmánya az augusztus 20-ra összehívandó országos tisztújító gyűlésig ideiglenesen
Beniczky vezetése alatt folytatja munkáját. Ehhez az állásponthoz később további tíz, az
országos gyűlésen magát nem képviseltető egyesület csatlakozott.¹⁸⁸ Az 1868. május 4-ig
megalakuló összesen 84 honvédegyletnek a Beniczky-féle vezetést támogató 57 nagyjából
a kétharmadát jelenti. Érdemes azonban azt is megjegyezni, hogy 1867 októberében csak
56 egyesület vett részt az országos központi honvédegylet megalakításában, és ezután 1868.
május 4-ig még további 11 honvédegylet alakult meg.¹⁸⁹ Az említett számokból látható,
hogy Perczel egyértelműen alulmaradt a központi választmánnyal folytatott harcban, és
1868 májusára kiszorult a honvédegyleti mozgalom irányításából.

*

Jelen tanulmány célja az volt, hogy bemutassa a '48-as honvédegyleti mozgalom dua-
lizmus kori történetének első évét, amelyet leginkább a vezető, Perczel Mór személye
tett egy önálló fejezetté. Megállapítható, hogy az megszervezte, nagy számban és viszony-

¹⁸⁶ *A Nép Zászlója*, 1868. 15. sz. (április 11.); *Magyar Ujság*, 1868. 88. sz. (április 16.), 1868. 96. sz. (április 25.); *A Honvéd*, 1868. 17. sz. (április 27.), 1868. 18. sz. (május 4.)

¹⁸⁷ *A Honvéd*, 1868. 17. sz. (április 27.), 1868. 18. sz. (május 4.)

¹⁸⁸ *Századunk*, 1868. 104. sz. (május 5.); *A Nép Zászlója*, 1868. 19. sz. (május 9.); *A Honvéd*, 1868. 19. sz. (május 11.). Bethlen Olivér *A Honvéd* e számában arra kérte a gyűlésről távol maradt egyesületeket, hogy a mozgalom egységének megőrzése céljából csatlakozzanak a többségi állásponthoz.

¹⁸⁹ Az adatok forrása: *Mikár*: Honvéd schematismus, i. m.

lag gyorsan megalakuló honvédegyetek, összesen sok tízezres tagságukkal jelentős társadalmi erőt képviseltek a korszakban. A mozgalmat részben az a gyakorlatias szándék keltette életre, hogy az 1848–49-es szabadságharc rászoruló egykori katonáinak, valamint a hősi halált halt honvédek özvegyeinek és árváinak méltányos megélhetését biztosítsák. A volt honvédeket ugyanakkor nemcsak ez, hanem a szabadságharc és az elhunyt bajtársaik emlékének ápolása iránti igény is közösséggé formálta. A helyi kezdeményezésre alakult egyletek 1867 nyarán és őszén fokozatosan országos szervezetet építettek ki, amelyben az irányító szerepet a fővárosi honvédek játszották. A bárki által látogatható gyűlések és megemlékezések, valamint a sajtó biztosították a nyilvánosságot a mozgalom számára. A lapok rendszeresen beszámoltak a honvédegyleti eseményekről, és ezzel egyfelől felkeltették, másfelől pedig tükrözték a polgári közönség érdeklődését. A volt honvédek törekvései egyértelműen nemzeti ügygé váltak a kiegyezés után.

Az Andrássy-kormányt azonban kellemetlen helyzetbe hozta a gyorsan erősödő honvédegyleti mozgalom. Óriási támogatottsága miatt kénytelen volt figyelembe venni annak követeléseit, amelyeket ugyanakkor nem teljesíthetett maradéktalanul a kiegyezési rendszer veszélyeztetése nélkül. A segélyezéssel és az önálló magyar honvédsereg felállításával kapcsolatos döntésekbe végül sikerült bevonni a honvédegyetek Deák-párthoz hű vezetőit, ami segítette a kompromisszumos megoldások elfogadtatását. További veszélyt jelentett viszont a kormány számára, hogy a mozgalom esetleg az éppen ekkor önálló párttá alakuló, függetlenségi elveket valló szélsőbaloldal társadalmi bázisává válik. Ez ellen főként az országos központi vezetés első emberének, Perczel Mórnak a személye jelenthetett biztosítékot. Perczelt – akár megpróbálták őt rábeszélni a Deák-párt vezetői, akár nem – egyértelműen Kossuthal szemben érzett gyűlölete vitte a kiegyezési rendszer támogatóinak táborába. Ugyanakkor, mint később kiderült, éppen ez tette alkalmatlanná feladata teljesítésére.

Perczel, az 1880-as években írt feljegyzéseiben „pacifikatorként” és „arbitratorként” jellemezte ekkori önmagát.¹⁹⁰ A békebírói szerep eljátszását azonban nemcsak érzelmektől vezérelt természete tette lehetetlenné. Nem segítette őt az sem, hogy a honvédegyleti mozgalom vezetésében, annak 1867 októberében történt megválasztása után sajátos, a feszültségeket eleve magukban rejtő politikai viszonyok alakultak ki. Miközben a budapesti honvédegyletben egyértelműen a kormánypárt hívei kerekedtek felül, az Országos Honvédegylet központi irányításában többségbe kerültek a kiegyezési rendszerrel, és így magával Perczellel is szemben álló tagok. Utóbbiakhoz sorolhatóak a szélsőbaloldali és balközép párti politikusok, valamint mindazok, akik a kiegyezés megkötését megelőző években Vidacs Jánossal együtt részt vettek a pesti honvédegylet megalakításában, illetve azt követően titkos függetlenségi szervezkedésekben. Erejüket növelte, hogy feltehetőleg személyes okokból, Beniczky Lajos alelnök is támogatta törekvéseiket.

A Mikár Zsigmond félreállítására irányuló lépések önmagukban látszólag még nem, vagy legalábbis nem közvetlenül Perczel ellen irányultak. Az országos főjegyző felmentésének módja mégis egyértelművé tette, hogy a központi választmányi tagok egy része valójában a tábornok meggyengítésének céljával indított támadást. A Mikárral szembeni vizsgálat Perczel távollétében és kifejezett szándéka ellenére történt, és a választmány

¹⁹⁰ Kosáry: Perczel Mór, i. m. 320. o.

még ráadásul meg is róttá az elnököt, amiért az Bécsbe való távozása előtt nem ruházta át jogkörét valamelyik alelnökre. Mindez azonban valószínűleg kevés lett volna a honvédek körében rendkívüli népszerűségnek örvendő Perczel ellehetetlenítéséhez, ha a tábornokot nem ragadják el indulatai. Azzal, hogy a központi választmány többségével folytatott vitáját 1868. március 29-én mondott beszédében Kossuth ellen fordította, egy magánál is népszerűbb személyt támadott meg. Beszéde hatalmas visszhangot keltett mind a honvédek, mind a polgári közvélemény körében, amit a szélsőbaloldali sajtó fel is használt hiteltelenné tételéhez.

Ludvigh János, 1867 júniusában, nem sokkal Perczel Brüsszelből történt távozása előtt a következőket írta Kossuthnak: „Ha ellened kikel, csak önmagának árt, de azért még is botrány lesz.”¹⁹¹ Ludvigh tehát Rónay Jácinthoz hasonlóan előre sejtette a Perczel érzelmeiben rejlő veszélyeket, visszatartani azonban egyikük sem tudta a tábornokot attól, hogy vihart kavarjon a honvédegyleti mozgalmon belül, és végső soron magát zárja ki annak vezetéséből.

KatalinFarkas

MÓR PERCZEL AND THE DEVELOPMENT OF THE HONVÉD SOCIETIES (1867–1868)

Summary

The study presents the first year of the developing Honvéd societies in Hungary, after the 1867 Austrian-Hungarian Compromise.

Following the Compromise, many Honvéd societies were formed nationwide in a number of counties and towns by former officers and soldiers of the 1848-49 War of Independence. The societies provided aid for the Honvéd soldiers in need, and for the family members of deceased soldiers, and they kept the memory of the War and of the killed comrades alive.

The Honvéd societies, each keeping its own independence, established a national central management in October 1867; and chose Mór Perczel, a general returning home from exile, as its head. Perczel, an MP of the government party, fought for the establishment of an independent Hungarian army in the name of the Honvéd societies. This goal, though with some compromises, was reached in the next few years to come. The Honvéd societies had a military magazine titled 'A Honvéd' as well.

Political tensions among the Honvéd societies had been present from the beginnings. The majority of the members and the central committee supported Lajos Kossuth and his ideas of independence, while the two most distinguished leaders of the societies, Perczel and György Klapka, head of the society in Budapest, were supporters of the Compromise. The government endeavored to restrain the societies through them. The differences between Perczel and the central committee lead to a conflict in spring 1868. After many previous criticizing, the impulsive general attacked Kossuth in a speech, and his words generated extensive press reaction. The majority of the Honvéd societies condemned Perczel's behaviour, leading eventually to the general leaving the organization.

¹⁹¹ MOL R 90. 4751. Ludvigh–Kossuth, 1867. június 24.

Katalin Farkas

MÓR PERCZEL ET L'ESSOR DU MOUVEMENT ASSOCIATIF DES HONVEDS (1867–1868)

Résumé

L'étude présente la première année du mouvement associatif des Honveds qui prit son essor après la signature en 1867 du Compromis austro-hongrois.

Créées dans de nombreux départements et villes de Hongrie, les associations de Honveds réunirent d'anciens officiers et soldats de la guerre d'indépendance de 1848–1849. Les associations avaient pour mission de fournir une aide financière aux Honveds nécessiteux et aux proches des soldats défunts, ainsi que de cultiver la mémoire de la guerre d'indépendance et des compagnons d'armes morts pour la patrie.

Tout en conservant leur indépendance, les associations de Honveds mirent en place en octobre 1867 une direction nationale sous la houlette du général Mór Perczel qui rentrait de l'émigration. Comme député du parti au pouvoir, Perczel lutta, au nom du mouvement associatif des Honveds, pour la levée d'une armée hongroise indépendante, ce qui finit par se réaliser dans les années suivantes au prix de certains compromis. Le mouvement associatif des Honveds avait même sa propre revue militaire « Le Honved ».

Toutefois le mouvement était miné dès le début par des tensions politiques. Alors que la majorité des adhérents et du comité central sympathisait avec Lajos Kossuth et ses idées d'indépendance, les deux dirigeants les plus influents du mouvement, à savoir Perczel et György Klapka, le responsable de l'association de Budapest furent des adeptes du Compromis. Le gouvernement les utilisa pour maîtriser le mouvement. Au printemps 1868, les différends entre Perczel et le comité central conduisirent à l'affrontement. Dans un discours, qui fit grand bruit dans la presse, le général impétueux attaqua la personne de Kossuth qu'il avait déjà souvent critiquée avant. La plupart des associations de Honveds condamnèrent l'attitude du général Perczel qui finit par être écarté du mouvement.

Katalin Farkas

MÓR PERCZEL UND DIE ENTFALTUNG DER HONVÉD-VEREINSBEWEGUNG (1867–1868)

Resumee

Die Studie stellt das erste Jahr der Geschichte der Honvéd-Vereinsbewegung vor, die sich nach dem österreichisch-ungarischen Ausgleich des Jahres 1867 in Ungarn entfaltete.

Nach dem Ausgleich wurden landesweit in zahlreichen Komitaten und Städten Honvéd-Vereine gegründet, deren Mitglieder die einstigen Offiziere und gemeinen Soldaten des Freiheitskampfes von 1848/49 waren. Die Vereine sahen es als ihre Aufgabe an, den bedürftigen Honvéds, sowie den Familienmitgliedern der gefallenen Soldaten Hilfe zukommen zu lassen und das Andenken des Freiheitskampfes, sowie ihrer den Heldentod erlittenen Kameraden zu wahren.

Die Honvéd-Vereine schufen unter Wahrung ihrer Eigenständigkeit im Oktober 1867 eine landesweite zentrale Führung, an deren Spitze der aus der Emigration heimkehrende Mór Perczel kam. Perczel kämpfte als Abgeordneter der Regierungspartei im Namen der Honvéd-Vereinsbewegung für die Aufstellung einer selbständigen ungarischen Honvéd-Armee, was in den folgenden Jahren – zwar mit Kompromissen, aber – erfolgte. Die Honvéd-Vereinsbewegung verfügte unter dem Titel „A Honvéd“ (Der Honvéd) auch über eine Militärzeitschrift.

Innerhalb der Honvéd-Vereinsbewegung waren politische Spannungen von Anfang an charakteristisch. Die Mehrheit der Mitgliedschaft und des Zentralkomitees sympathisierte mit La-

jos Kossuth und den von ihm vertretenen Unabhängigkeitsideen. Dagegen gehörten die beiden angesehensten Leiter der Bewegung, Perczel und György Klapka, der den Verein in Budapest leitete, zu den Anhängern des Ausgleichs. Die Regierung versuchte durch sie die Bewegung im Zaum zu halten. Die Gegensätze zwischen Perczel und dem Zentralkomitee führten jedoch im Frühjahr 1868 zu einem Konflikt. Der hitzige General griff in einer Rede den von ihm bereits früher oft kritisierten Kossuth an; Seine Ausführungen erfuhren ein riesiges Echo in der Presse. Die Mehrheit der Honvéd-Vereinsbewegung verurteilte das Verhalts Perczels, was schließlich dazu führte, dass der General aus der Bewegung gedrängt wurde.

Каталин Фаркаш

ПЕРЦЕЛЬ МОР И РАЗВЕРТЫВАНИЕ ДВИЖЕНИЯ ОБЩЕСТВА ХОНВЕДОВ (1867-1868 ГГ.)

Резюме

Автор статьи показывает первый год истории движения общества хонведов, развернувшееся после австро-венгерского компромисса 1867 года.

После компромисса по всей Венгрии во многих комитатах и городах создавались общества хонведов, членами которых стали бывшие офицеры и рядовые солдаты, участники освободительной борьбы 1848–49 годов. Эти общества считали своей задачей оказание помощи нуждавшимся хонведам, а также членам семей погибших военнослужащих, поддерживали память о событиях 1848–1849 годов, бережно хранили память героически погибших своих боевых товарищей.

Общества хонведов, сохраняя свою самостоятельность, в октябре 1867 года создали всевенгерское центральное управление, во главе которого был назначен вернувшийся из эмиграции Мор Перцель. Как депутат государственного собрания от правительственной партии Перцель от имени движения хонведов боролся за формирование самостоятельной венгерской хонведской армии, что и было осуществлено в последующие годы, правда ценою некоторых компромиссов. Движение хонведских обществ выпускало даже свой собственный военный журнал под названием „Хонвед”.

Однако с самого момента возникновения внутри движения хонведских обществ существовала политическая напряженность. Большинство членов общества и центрального комитета симпатизировало Лайошу Кошут и провозглашенным им идеям независимости до тех пор, пока два самых авторитетных руководителя движения Перцель и возглавлявший Будапештское общество хонведов Дьердь Клапка признавали себя сторонниками компромисса. Правительство с их помощью старалось держать на тормозах все движение. Однако противостояние между Перцелем и центральным комитетом весной 1868 года привело к столкновению. Вспыльчивый по натуре генерал в одной из своих бесед совершил нападки на личность Кошута, которого он и ранее часто критиковал. Речь генерала вызвала бурную реакцию. Большинство хонведских обществ осудило поведение Перцеля, что в конечном итоге привело к выходу генерала из движения.